МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет управління персоналом, соціології та психології
Кафедра педагогіки та психології

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»
Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АСЕРТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

здобувачки Швець Єлизавети Олегівни _____

Науковий керівник: проф. каф. педаг. та психол.,
д-р психол. н., проф.

_____ Світлана СТАВИЦЬКА

Кваліфікаційна магістерська робота допущена до захисту в Екзаменаційній комісії з атестації здобувачів вищої освіти

Завідувачка кафедри: д-р пед.н., проф.
_____ Марина АРТЮШИНА

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АСЕРТИВНОСТІ ТА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ 8

1.1. Сутність поняття асертивності та особливості асертивної поведінки особистості 8

1.2. Теоретичний аналіз стилів батьківського виховання 16

1. 3. Особливості взаємозв’язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання 21

Висновок до розділу 1 25

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АСЕРТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ 27

2.1. Організація та методи дослідження 27

2.2. Опис та аналіз результатів дослідження особливостей взаємозв’язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського 53

2.3. Аналіз кореляційних зв'язків між асертивністю та стилями батьківського виховання 60

Висновок до розділу 2 65

ВИСНОВКИ 67

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 70

ДОДАТКИ 75

Перелік умовних позначень

Умовні позначення	Назва показників
Показники за анкетою «Визначення стилю батьківського виховання	
НП	Надійна підтримка
ПП	Позитивне підкріплення
К	Критика
ПО	Покарання та обмеження
Показники за методикою «Шкала сімейного оточення»	
З	Згуртованість
Е	Експресивність
К-т	Конфлікт
Н	Незалежність
ОД	Орієнтація на досягнення
ІКО	Інтелектуально-культурна орієнтація
ОАВ	Орієнтація на активний відпочинок
МЕА	Морально-етичні аспекти
О	Організація
К-л	контроль
Показники за опитувальником «Шкала сімейної адаптації та згуртованості»	
СЗ	Сімейна згуртованість
СА	Сімейна адаптація
Показники асертивності за опитувальником «ТОКАС»	
ААс	Афективна складова асертивності
КАс	Когнітивно-смислова складова асертивності
ПАс	Поведінкова складова асертивності
РАс	Контрольно-регулятивна складова асертивності
ЗПАс	Загальний показник асертивності

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство піддається численним змінам, як зростання інформаційного навантаження, розвиток соціальних мереж, розмаїтість культур і точок зору, зміни у ролях статей, які вливають на людей. Соціальний світ висуває свої вимоги до людей, щоб бути прийнятим суспільством та вміти функціонувати в ньому. Однією з таких вимог є вміння заявляти про себе, відстоювати свої права та думку, а також вміння сприймати критику та конструктивно її надавати. Несформованість асертивних навичок може призвести до появи соціального страху та невдоволення життям. Основними людьми, які впливають на розвиток асертивності у дітей є батьки, тому сформованість асертивності у юнацтва багато в чому визначається впливом батьківського виховання.

Феномен асертивності є відносно новим поняттям у психології і використовується для характеристики адаптивних властивостей особистості. Сьогодні вивчення асертивності є важливим напрямком в сучасній психології, який, передусім, допомагає людям у підвищенні своєї самооцінки та покращенні спілкування з іншими людьми. Асертивність є важливою навичкою для особистості, оскільки вона включає в себе здатність виражати свої думки, брати відповідальність за свої дії, встановлювати границі та впливати на своє середовище.

Багато вчених та психологів з різних країн займалися вивченням асертивності. Зокрема, серед найвідоміших зарубіжних вчених в цій області є А. Адлер, Р. Альберті, А. Бандура, Е. Берн, Дж. Вольпе, М. Еммонс, Дж. Кейн та ін. Серед українських вчених, які займалися вивченням асертивності, потрібно назвати Л. Ніколаєва, Н. Побірченка, О. Приходько, В. Татенка, О. Яковлєва та ін.

Батьківське виховання є одним з основних чинників, які впливають на розвиток особистості Дослідники стилів виховання батьків зробили значний

внесок у розуміння впливу взаємодії батьків та дітей на розвиток дітей (Д. Баумрінд, А. Варга, Г. Крайг, Е. Маккобі, Дж. Мартін та ін.).

Наслідки батьківського виховання можуть мати великий вплив на психологічний, емоційний та соціальний розвиток дітей, загалом на різні прояви їх асертивності (Х. Асадзад, Х. Бармас, Р. Лінденфілд, М. Мольц, Г. Сейрдовле, Т. Харріс та ін.).

Отже, актуальність проведеного дослідження зумовлена необхідністю зрозуміти особливості взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання, щоб успішно впливати на процеси соціалізації особистості.

Мета роботи: провести теоретичне й емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз сутності поняття асертивності та стилів батькіського виховання.
2. Розробити авторську анкету «Визначення стилю батьківського виховання» для визначення особливостей виховання батьків серед осіб юнацького віку.
3. Обгрунтувати процедуру та підібрати методики для емпіричного дослідження асертивності та стилей батьківсього виховання.
4. Емпірично дослідити, визначити й описати особливості взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання.

Виходячи з **мети** та **завдань** дослідження було висунуте ***припущення***, що рівень розвитку асертивності особистості юнацького віку взаємопов'язаний із особливостями батьківського виховання.

Об'єкт дослідження: батьківське виховання та асертивність особистості.

Предмет дослідження: особливості взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання.

Методи дослідження:

- *теоретичні* - аналіз, синтез, класифікація, систематизація і узагальнення психологічної літератури з проблеми дослідження;
- *емпіричні* – авторська анкета «Визначення стилю батьківського виховання», тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС), методика «Шкала сімейного оточення» адаптовано С.Ю.Купріяновим, опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (тест Олсона);
- *математико-статистичні* – критерій Фергюсона, експлораторний факторний аналіз, критерій Кронбаха, критерій кутового перетворення Фішера, критерій М. Плохинського, кореляційний аналіз з використанням SPSS Statistics 23.0.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: положення про сутність (Дж. Вольпе, В. Каппоні, А. Лазарус, Е. Селтер, Т. Новак та ін.), структуру асертивності (Ю. Шильцова, С. Стайн, Г. Бук), принцип адаптації (Л. Ніколаєв), поведінкова модель асертивності (Дж. Вольпе, Р. Альберті, М. Еммонс), когнітивна модель асертивності (Р. Хаймберг, Р. Беккер, А. Бандура), двофакторна модель виховання (Е. Шефер, Р. Белл), соціальне навчання (А. Бандура), трирівнева модель виховання (Д. Баумрінд, Е. Маккобі, Дж. Мартін), багаторівнена модель виховання (А. Варга), міжособистісна теорія прийняття-відкидання батьків (Б. Барбер, Р. Ронер).

Емпіричною базою дослідження було обрано молодих людей віком від 16 до 21 років. Загальний обсяг вибірки склав 41 особу, серед них 61% жінок та 39% чоловіків

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів:

- визначено та описано сутність поняття асертивності та особливості асертивної поведінки;
- запропоновано класифікацію стилів батьківського виховання

(«авторитетний», «авторитарний», «ліберальний», «індиферентний»);

- розроблено та проведено стандартизацію анкети для визначення характерних особливостей батьківського виховання, що дозволяє використовувати її як інструмент для досліджень стилів батьківського виховання;
- встановлено взаємозв'язок між рівнем асертивності особистості юнацького віку та особливостями стилю батьківського виховання та сімейного середовища.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури, який налічує 38 найменувань та 3 додатків. Робота вміщує 16 таблиць. Основний зміст роботи викладено на 4-70 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АСЕРТИВНОСТІ ТА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Сутність поняття асертивності та особливості асертивної поведінки особистості

Термін «асертивність» походить від англійського слова «assert», що означає стверджувати, наполягати та відстоювати [13].

Те, як ми реагуємо та оцінюємо свою власну поведінку та поведінку інших, існує в аспекті, відомому як міжособистісна асертивність. Занадто мало чи занадто багато вирішуємо, чи поставимо ми на перше місце потреби інших, чи будемо прагнути досягти власних бажаних результатів.

У сучасній психологічній літературі термін «асертивність» означає висловлювати свою думку й безпосередньо показувати свої емоції та поведінку в межах, які не порушують прав і психічної території інших людей, а також власних. Цей термін означає відсутність агресивної поведінки, охорону власних прав у суспільних ситуаціях [7]. Поняття «асертивність» набуває певну поведінкову значущість лише на рівні ідей і цінностей, які й зумовлюють вибір соціальної поведінки людини [15].

Психологічний словник дає таке визначення асертивності: «*Асертивність – якість особистості, риса характеру, що проявляється в її самоствердженні, свідомому прийнятті вимог інших без страху, невпевненості, напруги, іронії тощо. Асертивна людина не діє на шкоду іншим, поважає чужі права, але й з повагою відноситься до себе. Вона може переконати інших надати їй допомогу, чи ставитися до неї люб'язно, домовитися і знайти компромісне розв'язання проблеми. Їй характерні позитивне ставлення до людей і адекватна самооцінка*» [5; 20].

Асертивність є однією зі складових соціальної компетентності. Асертивна поведінка пов’язана зі здатністю захищати власні права,

здатністю, у разі потреби, просити інших про допомогу, висловлювати свої позитивні та негативні почуття, допомагати подолати соціальну тривожність, а також здатністю адаптуватися в соціальному житті.

Феномен асертивності є відносно новим поняттям у психології і використовується для характеристики адаптивних властивостей особистості. Сьогодні зміст цього поняття в психологічній науці залишається доволі неясним [11].

Історично асертивність вважалася життєво необхідною для особистого благополуччя та благополуччя в стосунках [33]. Вивчення асертивності як явища почалося в середині 20 ст. Початок експериментального вивчення цього ментального конструкту був пов'язаний з клінічною практикою. У своїй діяльності практикуючі психологи та психотерапевти виявили, що більшість невротичних пацієнтів і тих, хто страждає на депресивні захворювання, відчувають незахищеність, самотність і дефіцит спілкування. Взаємозв'язок між психічними захворюваннями та відсутністю навичок самовпевненості у пацієнтів привів терапевтів до думки, що невизначеність, яка породжує внутрішній стрес, викликає нервово-психічні розлади. Це припущення спровокувало підвищений інтерес терапевтів до генезису та шляхів подолання невизначеності та дало поштовх експериментальним дослідженням у цій сфері [34].

Визначення асертивності вперше з'явилося в роботах Е. Солтера, Дж. Вольпе і Р. Лазаруса з психології особистості наприкінці 50-х – на початку 60-х років 20 століття.

Перше дослідження асертивності було проведено американським психологом і психотерапевтом Ендрю Солтером у 1949 році. У 40-х роках 20-го століття, працюючи з депресивними клієнтами, Е. Солтер намагався виявити причини невпевненості та знайти спосіб лікування або зменшення її невротичного впливу.

Спираючись на свій клінічний досвід, Е. Солтер виділив шість характеристик сильної, асертивної особистості:

1) емоційність мовлення, яка полягала у відвертому вираженні власних почуттів;
2) виразність мовлення, що вимагало точного й спонтанного вираження почуттів;
3) здатність опонувати та протистояти чужій думці шляхом прямого та чіткого висловлювання власних поглядів;
4) вживання особового займенника «я» як ілюстрації того, що людина буде стояти за своїми словами;
5) сприйняття похвали не як прояв нескромності, а як вияв самоповаги й адекватної оцінки власних сил і здібностей;
6) імпульсивність у власних діях і відмова від планування як прояв власних імпровізаційних нахилів [34].

Асертивна поведінка як засіб реалізації асертивності особистості є найбільш конструктивним способом міжособистісної взаємодії та найкращою альтернативою деструктивним підходам, таким як маніпулювання та агресія. Ця альтернатива особливо актуальна з огляду на те, що маніпулятивні відносини дуже поширені в сучасному суспільстві і, на жаль, мають тенденцію до все більшого поширення. На думку Е. Солтера, для асертивної особистості характерна орієнтація на події реального життя, що осмислюють минуле і майбутнє, незалежність цінностей і поведінки від сторонніх впливів, здатність самостійно формувати і висловлювати свої думки про життя; віра в себе і в інших.

Також важливо відзначити, що у роботах зарубіжних психологів асертивність здебільшого пов’язана з такими соціально-психологічними категоріями, як успішність, незалежність, самостійність, впевненість.

Вивчення проблеми асертивності в психології бере початок саме у поведінковій терапії. Пізніше Вольпе, Альберті, Еммонс та інші поведінкові психологи заклали загальні основи для розуміння феномену асертивності як самовпевненості. Водночас асертивність була визначена також як наслідок навчання, набута реакція успіху на соціальний стимул [11].

Джозеф Вольпе вважав, що істинно асертивна особистість володіє чотирма характеристиками: по-перше, людина вільно виражає свої думки і почуття; по-друге, вона може спілкуватися з людьми на всіх рівнях (з незнайомими людьми, з друзями, з сім'єю). Це спілкування завжди відкрите, чесне, пряме, і адекватне; по-третє, у людини є активна орієнтація до життя. Вона досягає того, чого бажає. На противагу пасивній особистості, яка очікує, що трапиться далі, вона намагається впливати на події; по-четверте, її дії характеризуються самоповагою. Розуміючи, що ситуація не завжди буває виграшною, така людина приймає обмеження. Але не дивлячись на це, намагається щось зробити, щоб не упустити шанс. Вона підтримує свою повагу. До невпевненості призводять відсутність позитивного соціального досвіду і навичок спілкування або невміння їх реалізовувати [12].

Приблизно в 1960-х і 1970-х роках Нортон і Уорнік успішно визначили асертивність як комунікаційну конструкцію, так що дослідження асертивності вийшли за межі дисциплінарної сфери психології, оскільки вчені з комунікації почали досліджувати неасертивність у зв'язку зі страхом спілкування. Ця зміна фокусу також змінила наміри навчання з розвитку асертивності. Якщо раніше метою такого навчання були впевненість і самосприйняття, тренінги та дослідження тепер вивчають асертивність як засіб досягнення інструментальних цілей.

Каппоні і Новак і Солтер розглядають асертивність як особистісну рису, яку можна визначити як автономію, незалежність від зовнішніх впливів і оцінок, здатність самостійно регулювати власну поведінку. Для асертивної особистості характерні: орієнтація на події реального життя, де минуле і майбутнє мають сенс; незалежність цінностей і поведінки від зовнішнього впливу; вміння самостійно формувати власну думку про життя; свобода вияву особистих можливостей, відкритість; віра в себе та довіру до інших [28; 36].

У працях А. Бандури «ядром асертивності» є самоефективність, яка визначається як усвідомлена здатність особистості володіти собою в різних

ситуаціях [9]. Висока самоефективність, або усвідомлення себе як такого, що здатний домогтися успіху, призводить до очікуваного успіху, який ще більше підкріплює самоефективність. І навпаки – низька самоефективність, і пов'язані з нею очікування неуспіху, зайва критичність і «самоїдство», призводять до невдачі, яка ще більше знижує самоповагу [11].

Асертивність, згідно зі С. Стайном та Г. Буком, складається з трьох основних компонентів: здатності адекватно висловлювати почуття, здатності відкрито висловлювати переконання і думки, здатності захищати свої особисті права [9].

Джерело та ступінь асертивності походять від аспектів нашого психічного стану, включаючи наші «мотивації, очікування та невдачі в саморегуляції».

К. Рудестам, наголошуючи на аспекті соціальних взаємодій в асертивності, також зазначає, що асертивна поведінка є найбільш конструктивним способом міжособистісної взаємодії, який дозволяє людині протистояти агресії та маніпуляції [11; 18].

Мей та Ульріх бачать асертивність як здатність індивіда висувати вимоги та прохання під час взаємодії із соціальним середовищем та досягати їх реалізації. Ланге і Якубовський вважають поняття «асертивність» тотожним з поняттями «спонтанність», «адекватність» та «наполегливість».

У науковій роботі Л. Ніколаєв розглядає асертивність як уміння людини адаптуватись до нової ситуації, її волю, переконливість, цінності, які вона відстоює. Важлива роль у асертивності належить установкам особистості, які їй при входженні в нове соціальне середовище доводиться відстоювати. Під асертивністю розуміється властивість особистості, яка є впевненою у собі, уміє відстоювати свою думку, проявляє свою волю та водночас терпимість до протилежної точки зору [14].

На противагу поняттю асертивності Альберті та Еммонс ввели у своїх роботах поняття неасертивності, яка, на їхню думку, може мати форму агресії чи підкорення. Може існувати також така форма неасертивності, як

маніпуляція, коли маніпулятор порушує права інших. У світлі такого підходу асертивність може розглядатися як одна з головних антиманіпулятивних якостей і, отже, спосіб протистояти маніпуляціям [34].

Після ретельного огляду літератури Ракос визначив три попередні обов'язки, що відрізняють асертивних осіб: (а) визначення прав усіх учасників, (б) розробка відповідей, які переконують, але не засуджують чи оцінюють самооцінку іншого, та (в) розгляд потенційних негативних наслідків твердження. Він також визначив асертивні установки як (а) відкритість у близьких особистих стосунках; (б) готовність добровільно висловлювати свої думки, ставити запитання та протистояти стресовим ситуаціям без страху; (в) готовність до суперечок, відстоюючи себе в тісних особистих стосунках; і (г) готовність давати нейтральні, але чіткі відповіді в безособових ситуаціях [35].

Лазарус визначив асертивну поведінку як «соціальну компетентність». Відсутність такої компетентності була зумовлена дефіцитом поведінкових стратегій, що забезпечують повне опанування соціальної реальності, а також ригідністю, нездатністю до адаптації та бідним поведінковим репертуаром.

Лазарус виділив чотири групи звичок, якими мають володіти асертивні особистості та є умовами для повноцінного життя:

- уміння відкрито говорити про власні бажання та потреби;
- уміння говорити «ні»;
- уміння відкрито говорити про власні позитивні та негативні почуття;
- уміння налагоджувати контакти, починати, підтримувати та завершувати розмову [35].

На думку автора, ці здібності є не тільки вираженням поведінкової сторони особистості, але також вони включають такі когнітивні елементи, як спонукання, життєва філософія та особисті оцінки.

Крім того, Лазарус вважав, що неасертивність і агресивність є результатом неправильного когнітивного мислення та помилкових висновків, тому навчання асертивності включає різні техніки перевірки сприйняття [35].

Досліджуючи когнітивну модель самовпевненості, Хаймберг і Беккер припускають, що відсутність асертивності може бути результатом:

- дезадаптивних когнітивних здібностей, таких як твердження про себе;
- ірраціональних переконань та негативних самооцінок;
- очікувань небажаних результатів від асертивної поведінки;
- відмінностей в обробці інформації та когнітивної гнучкості між асертивними та неасертивними особами.

Існує загальний консенсус щодо двох загальних категорій асертивності. Позитивна асертивність включає визнання особистих недоліків, дарування та отримання компліментів, ініціювання та підтримання взаємодії та вираження позитивних почуттів. Негативна асертивність включає висловлювання непопулярних або інших думок, прохання змінити поведінку та відмову від необґрунтованих прохань. Негативні твердження стали відомі як класи конфліктів і є найбільш часто досліджуваними.

Зараз асертивність активно досліджується, оскільки рівень асертивності безпосередньо пов'язаний зі здатністю особистості успішно взаємодіяти з іншими. Отримання навичок асертивності дозволяє досягати особистих цілей, не заважаючи іншим людям одночасно досягати своїх цілей, що створює сприятливу атмосферу в колективі, запобігає або конструктивно вирішує конфлікти, підвищує продуктивність і сприяє високому рівню життя.

Аналіз наукової літератури свідчить, що більшість авторів одностайні в тому, що асертивність є «золотою серединою» між агресивною і пасивною поведінкою. У якості важливих характеристик асертивності відокремлюють адекватну самооцінку, самоповагу, напористість, ініціативність, відповідальність тощо [24].

Огляд результатів сучасних прикладних досліджень дозволив прийти до висновку про те, що індивіди з високою асертивністю краще захищені від емоційних проблем, рідше скаржаться на ситуативно-обумовлену тривожність, рідше страждають від страхів, ніж особистості з низькою асертивністю. Крім того, існує тісний взаємозв’язок між асертивністю і

самооцінкою індивіда: індивіди з асертивною поведінкою мають більш адекватну самооцінку, можуть успішніше протистояти стресу, вони більш успішні в житті. Виявлений і значущий позитивний зв'язок між рівнем асертивності і почуттям власної гідності, самоповаги. Люди можуть розвивати самоповагу і внутрішню силу, освоюючи прийоми асертивної поведінки [12].

Асертивність характеризується вміннями вийти за межі свого «Я», соціальної та особистісної адаптації до існуючих умов, знаходити в несприятливій ситуації позитивні моменти. Асертивність сприяє досягненню успіху в діяльності, якщо людина при цьому є ерудованою, раціональною, розумною, мислячою, розвиненою в різних сферах діяльності. До того ж асертивність це вміння яке можна набути. Асертивна людина має окреслену мету дії і вміє контролювати свої емоції, не піддається швидко маніпуляціям та емоційному тиску інших людей, це вміння реалізувати визначені цілі попри негативні тиски з боку оточення, раціональну дбалість про власні інтереси при одночасному вираховуванні інтересів інших людей. Асертивність розвивається саме в соціумі, у контакті з оточенням, іншими людьми. Включення особистості в різні умови соціалізації дозволяє їй виробляти власний стиль взаємодії [4; 11].

У практичному застосуванні результати дослідження асертивності, перекладені на практичні рекомендації виконують різні прикладні функції і сформульовані відповідно до постулатів демократичного ідеологічного соціуму, де найважливішими виступають:

- здатність судити про свою поведінку, думки та емоції і нести відповідальність за наслідки;
- уміння не давати ніяких пояснень і обґрунтувань, реабілітовуючи свою поведінку;
- вирішувати самостійно, чи відповідає особистість і якою мірою за проблеми інших людей;
- здатність міняти свої погляди;

- здатність здійснювати помилки і відповідати за них;
- уміння сказати “я не знаю”;
- уміти не залежати від “доброї волі” інших людей;
- здатність поступати нелогічно;
- уміти сказати іншому “я тебе не розумію”.

1.2. Теоретичний аналіз стилів батьківського виховання

Дослідження батьківсько-дитячих стосунків і стилів виховання є однією з найважливіших дискусій у психології. Першим досвідом взаємодії дитини з навколишнім світом є взаємодія її з батьками. Саме цей досвід формує певні моделі поведінки з іншими людьми. Сім’я істотно впливає на розвиток особистості дитини. А стиль батьківського виховання особливо відіграє важливу роль в цьому [1].

Надзвичайно важливе значення для розвитку особистості дитини мають передусім стосунки між самими батьками, оскільки в них, у цих стосунках, віддзеркалюється загальний дух сімейних відносин, спрямованість життєдіяльності сім'ї, її моральна атмосфера. Родина – це школа, де людина навчається, як жити в суспільстві. Тут вона отримує досвід соціальних стосунків у м'якій, емоційно підкріпленій, захищеній формі, серед близьких людей, для яких вона є найвищою цінністю. І тільки після цього особистість готова до налагодження об'єктивних стосунків з іншими людьми [6].

Батьківський стиль – це узагальнені, характерні, ситуаційно неспецифічні способи спілкування певних батьків із певною дитиною, це спосіб дій батьків щодо дитини. Під стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні методи і засоби педагогічного впливу на дитину, що полягають у своєрідній манері словесного вираження та взаємодії. Дослідники виявили кілька методів виховання, способів взаємодії батьків зі своїми дітьми. Частіше за

все в психолого-педагогічних дослідженнях для визначення, аналізу батьківського ставлення використовують два критерії:

1. Ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (надмірна емоційна дистанція між батьками й дитиною та надто велика концентрація уваги на дитині, а поміж ними – емоційно врівноважене ставлення до дитини);

2. Домінування та поступливість щодо дітей, у середині – прийняття батьками позиції внутрішньої незалежності дитини, що дозволяє проявляти повагу до її індивідуальності [8].

Першу модель батьківського ставлення запропонували Е. Шефер і Р. Белл, визначивши її як динамічну двофакторну модель в основі якої лежить дві характеристики: «любов – ненависть» і «автономія – контроль». Перша характеристика є емоційною, а друга – поведінковою.

Важливе значення для виділення типів сімейного виховання мали роботи Д. Баумрінд. У класифікації Д. Баумрінд виділяються три паттерна поведінки або стилі, що являють собою комбінацію з таких елементів, як зрілість вимог, контроль, комунікативність і освітній ефект, створюючих дозволяючий (ліберальний), авторитарний і авторитетний стилі батьківського виховання [37].

Елеонора Маккобі і Джон Мартін розвинули категоріальну систему Д. Баумрінд, виділивши два основних вимірювання: рівень контролю або вимог і загальний параметр прийняття - відкидання. Перетин цих двох вимірювань утворив ще один додатковий стиль до колишніх трьох, додавши нехтуючий (індиферентний) стиль.

Таким чином, типологія стилів батьківського виховання включала 4 типи:

1) *авторитетний* – характер виховної діяльності батьків, який відрізняється твердим контролем за пізнавальною діяльністю дітей, який поєднується із заохоченням дитини до спілкування та обговорення в колі сім'ї правил поведінки, яких вона повинна дотримуватися. За такого підходу

до виховання батьки намагаються пояснити причини застосування нагороди чи покарання (як і будь-яких інших своїх рішень щодо дитини). Завдяки цьому їх дії не здаються довільними або несправедливими, і тому діти легко погоджуються з батьківськими рішеннями. Авторитетний стиль батьківського виховання характеризується достатньо високим рівнем контролю за діяльністю дітей, але який відбувається на тлі гармонійних стосунків між членами сім'ї;

2) *авторитарний* характеризується високим рівнем контролю, але який встановлений на тлі підкреслено відчужених взаємин з дітьми. У такому випадку батьки залишаються закритими для постійного спілкування з дітьми, з метою забезпечення «порядку в домі» – встановлюють суворі правила, які не підлягають перегляду, суттєво обмежують індивідуальний простір дітей, дозволяючи їм лише незначний ступінь незалежності в пізнавальній діяльності;

3) *ліберальний (вседозвільне виховання)* характеризується низьким рівнем контролю на тлі дружнього ставлення до дітей. На думку Баумрінд, надто ліберальні батьки так захоплюються демонстрацією «безумовної любові», що перестають виконувати безпосередньо батьківські функції, зокрема, встановлювати заборони для своїх дітей. Внаслідок чого діти ліберальних батьків схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні і нерідко не вміють поводитися на людях;

4) *індиферентний (нехтуючий),* на думку Е. Маккобі та Дж. Мартін, відрізняється низьким контролем за поведінкою дітей і відсутністю теплоти і сердечності у стосунках з ними. Батьки, яким властивий індиферентний стиль поведінки, не встановлюють обмежень для своїх дітей або внаслідок нестачі інтересу й уваги до дітей, або внаслідок того, що виклики повсякденного життя не залишають їм часу і сил на виховання дітей. Якщо байдужість батьків поєднується з ворожістю, дитини ніщо не утримує від того, щоб дати волю своїм найбільш руйнівним імпульсам і проявити схильність до делінквентної поведінки [22].

Процес виховання є важливою складовою розвитку дітей. Це сприяє формуванню в них необхідних здібностей, щоб функціонувати в суспільстві та стикатися з ним як дорослі. Кожен стиль виховання по-різному впливає на манери та характер людей. Стилі виховання – це серія комбінованих прийомів, які допомагають регулювати людей, протистояти труднощам середовища. Правильне виховання може сприяти оптимальному соціальному функціонуванню, а неналежне виховання може призвести до несумісної поведінки та труднощів у майбутньому [26].

Класифікація стилів виховання відповідно до того, чи є у них висока або низька батьківська вимогливість і теплота, створює квадрант стилів виховання: ліберальний (вседозвільний), авторитарний, авторитетний і індиферентний. Кожен із цих стилів виховання відрізняється природними моделями батьківських цінностей, практики та поведінки і чітким балансом чуйності та вимогливості [29].

Таблиця 1

Чотири основні стилі батьківського виховання

	Високий контроль	**Низький контроль**
Висока чуйність	*Авторитетний* суворий і послідовний контроль контролювання та надання чітких стандартів для поведінки дітей надання пріоритетності потребам і здібностям дитини вимагання зрілості відповідно до віку заохочування дітей до самостійності уважність прощання заохочення автономії створення демократичного клімату	*Ліберальний (вседозвільний)* часте вираження тепла і прихильності низький примус до дотримання правил і авторитету високе визнання прийняття на себе ролі друга, а не батька дозвіл дитині приймати свої власні рішення мінімальне покарання

Продовження табл. 1

	Високий контроль	**Низький контроль**
Низька чуйність	*Авторитарний* суворий в контролі очікування суворої, беззаперечної слухняності батьківської влади неготовність прийняти індивідуальність дитини за непокору застосовуються сила та покарання відносне нехтування потребами дитини мало спілкування між батьками та дитиною сильно директивна поведінка	*Індиферентний (нехтуючий)* неуважна поведінка нехтування дитиною мало спілкування з дитиною

А. Варга під батьківським ставленням розуміє багаторівневе утворення, в якому виокремлює чотири складові: 1) інтегральне прийняття або відторгнення дитини; 2) міжособистісна дистанція (симбіоз); 3) форми і напрями контролю (авторитарна гіперсоціалізація); 4) соціальна бажаність поведінки. Кожна з цих складових є поєднанням у різній пропорції емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів. Варга описує чотири типи батьківського ставлення, які відрізняються один від одного переважанням однієї або декількох складових: приймаючо – авторитарний, відторгуючий з явищами інфантилізації, симбіотичний і симбіотично – авторитарний [2].

На думку Г. Крайг, батьки використовують безліч методів виховання залежно від ситуації, від самої дитини, від її поведінки на даний момент і в залежності від культури, до якої вони належать. Найкраще, коли батьки обмежують автономію дитини й поступово прищеплюють їй певні цінності, прагнучи при цьому не обмежити ініціативу і почуття впевненості в собі [25].

1.3. Особливості взаємозв’язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання

Юнацький період розглядається як перехід від формування ідентичності у підлітків до більшого становлення ідентичності та здатності до максимальної кількості соціальних взаємодій. Раннє доросле життя характеризується осіданням, зростанням кількістю стресу та зростанням часу для соціальної взаємодії. Протягом цього часу розвиваються міцні міжособистісні стосунки та соціальні навички.

Асертивність є однією з таких чеснот, коли людина виражає свої почуття чи думки, не порушуючи прав інших і вмінням не погоджуватись з ними. Риса асертивності перетворює людину на експерта, щоб активно висловлювати незгоду, робити запити, починати, залучати та перенаправляти комунікації та відстоювати себе та конструктивно вирішувати конфлікти. Асертивність допомагає розвинути такі якості, як відкритість, впевненість в собі, позитивна самооцінка, розсудливість, свідомість та інші раціональні здібності. Ця соціальна навичка, безумовно, моделюється навколо сім’ї або перебуває під її впливом. Зв'язок між батьками та дітьми відіграє важливу роль у формуванні поведінки та ставлення дитини до суспільства та оточення [30].

В останні роки багато уваги приділяється соціальній взаємодії. Більшість дослідників погоджуються, що більшість соціальної поведінки є такою, якій можна навчитися. А. Бандура у своїй соціально-когнітивній теорії стверджує, що будь-яка поведінка, крім первинної реакції, є навчанням. Він вважає, що існує соціальне навчання від моделювання та опосередкованого навчання, особливо від батьків. Сім'я - перший і найважливіший фактор, що впливає на особистість. Крім впливу батьків на спадковість, соціальний статус сім'ї, погляди і вірування, звичаї, воля, рівень освіти батьків, вік і форма сім'ї і модель поведінки членів по відношенню один до одного, а також загальна атмосфера сім'ї мають значний вплив на

особистість, її особистісну та соціальну поведінку. Тому увага до методів виховання є неодмінним фактором формування соціальних навичок [27].

Батьки є першими, хто створює стосунки з дитиною, тому вони відіграють найважливішу роль у емоційному та психічному вихованні дитини, і завдяки цьому сім’я набуває високого рівня важливості у формуванні здорових чи нездорових дітей [32].

Атмосфера в сім’ї та спосіб життя батьків або навіть їхні мотиви справляють великий вплив на почуття дітей або їхні подальші здібності.

Ранній досвід дитини в сім'ї є творцем її особистості та подальшої поведінки. Психологи помітили, що методи виховання дитини серйозно впливають на соціальну сумісність, самовпевненість та інші аспекти життя дитини [38].

Основними проблемами людей, особливо в підлітковому та юнацькому віці, є їх нездатність до самовираження, що спричиняє сором’язливість, ізоляцію чи навіть агресивну поведінку. Будь-яка ізоляція або замкнутість можуть мати різні причини, серед яких ми можемо вказати на відсутність індивідуальних навичок, недотримання належної моделі та невідповідні стилі виховання. Таким чином, усі ці фактори можуть негативно вплинути на впевненість дитини в собі та самооцінку [38].

Кайзер, Хемметр, Остроскі та ін. досліджували позитивний і негативний вплив батьківства на соціальні показники дітей. Результати показали, що існує значний зв’язок між позитивним вихованням і розвитком соціальних навичок дітей. Також результати довели негативний зв’язок між порушеннями соціальних навичок дитини з негативним стилем виховання. Був прямий зв'язок між агресивністю та негативним стилем виховання [38].

Перейра, Канаварро та ін., які вивчали вплив стилю виховання на учнів початкових класів, показали, що різні стилі виховання мають різні результати та наслідки. За результатами, дітям із меншою підтримкою та високим рівнем контролю було набагато складніше, ніж іншим групам [38].

У дослідженні Фройланда, Петерсона та Девісона під назвою «Соціально-когнітивна теорія та теорія очікування-цінності» вони досліджували роль батьків у досягненнях їхніх дітей і показали, що батьки можуть відігравати та надавати позитивну роль і вплив на успіх їхніх дітей.

Трамонте, Готьє та Вільямс у своєму дослідженні під назвою «Вплив материнської практики на розвиток дітей» вивчали стилі виховання та їхній вплив на досягнення дітей. Результати показали, що існує позитивний зв’язок між стилями виховання та когнітивним і поведінковим прогресом 6-річних дітей. Гурсимеск і Горегенлі показали, що вроджені характеристики дитини можуть відігравати значну роль у визначенні стилю виховання [38].

Результати дослідження Гіти Сейрдовле, Хамеда Бармаса та Хасана Асадзаде «Порівняння соціальних навичок і асертивності учнів зі стилями виховання» співпадають з результатами дослідження Кайзера та ін., які вказують на те, що стилі виховання мають значний зв'язок із соціальними навичками. Причина такої сумісності може походити від того факту, що установки, припущення та сімейна поведінка мають найвищий рівень впливу на формування особистості дітей. Застосовуючи авторитарні стилі виховання, діти отримують слухняну особистість, яка супроводжується меншою творчістю та меншими соціальними навичками. Це дослідження також показало, що застосування демократичного стилю виховання викликає у дітей набагато більше творчих здібностей, а завдяки підтримці батьків вони покращують соціальні навички. Крім того, результати, отримані в результаті дослідження «Порівняння соціальних навичок і асертивності учнів зі стилями виховання», підтверджують, що демократичний стиль виховання створює набагато більше напористості, а авторитарний стиль послаблює асертивність. Також було показано, що авторитарні стилі виховання викликають ворожнечу між батьками та їхніми дітьми, що, у свою чергу, породжує комплекси, які можуть вплинути на все життя особистостей. Дослідження настійно рекомендує від людей уникати будь-яких авторитарних стилів виховання [38].

Різноманітні дослідження вказують на те, що на дітей може набагато більше впливати те, як вони сприймають поведінку батьків, ніж сама поведінка їхніх батьків. Приблизно 1500 досліджень, заснованих виключно на теорії міжособистісного прийняття-відкидання (IPARTheory), проведених у більш ніж 60 країнах, дійшли висновку, що діти послідовно реагують на поведінку, сприйману як «прийняття» або «відкидання», відчуваючи теплу або менш ніжну поведінку батьків, відповідно.

Додатковий важливий вимір у міжособистісній теорії прийняття-відкидання полягає в тому, що батьківський контроль за поведінкою також відіграє важливу роль у сприйнятті дітьми прийняття/відкидання батьків. Дослідження здебільшого зосереджено на різних формах батьківського контролю, поведінковому та психологічному. Поведінковий контроль означає забезпечення регулювання або структури поведінкового світу дитини; психологічний контроль – це ступінь, до якого батьки намагаються контролювати емоційний стан або переконання дитини. Стейнберг чітко розрізняв поведінковий і психологічний контроль таким чином: *«Може бути визнано непослідовним або, можливо, заплутаним те, що дві форми контролю - психологічний і поведінковий - мають протилежний вплив на підлітків/особистостей юнацького віку, на яких психологічний контроль впливає негативно, - через відсутність психологічної автономії, але під позитивним впливом поведінкового контролю через наявність вимогливості»*. Суворі та контролюючі батьки перешкоджають своїй дитині демонструвати асертивну поведінку, а отже, створюють перешкоди для розвитку дитини, сприяючи інтерналізації почуття провини чи сорому [33].

Ми можемо стверджувати, що компонент реагування (підтримка та прийняття) у процесі виховання є основним показником асертивності. Йдеться про те, що діти, які виховувалися в сім’ях із низьким рівнем вимогливості та високим рівнем чуйності, мають вищий рівень асертивності порівняно з дітьми сімей із стилями виховання з високою вимогливістю та низькою чуйністю. МакКорд стверджував, що підвищені вимоги батьків

призводять до несоціальної адаптованості. Вимогливі батьки з ворожо-примусовою поведінкою намагаються контролювати поведінку, емоції та когнітивні здібності своїх дітей, що посилює їхню тривожність. Це пов’язано з прогресом проблемних манер підлітків. Ця поведінка батьків включає каральні дисциплінарні стратегії, включаючи сварки, крики, удари, прочуханки або критику. Агресивне виховання також може включати використання провини та приниження, щоб змінити неправильну поведінку дітей, або покладатися на авторитет батька чи матері, щоб підготувати нащадків до виконання запитів чи вимог. Таким чином, цей стиль виховання має сильну кореляцію з гнівом і образами.

Висновок до розділу 1

В першому розділі нами було розлянуто та теоретично обгрунтовано питання щодо поняття асертивності, стилів батьківського виховання та особливості їх взаємозв’язку.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що асертивність – це пряма, відкрита поведінка, яка не має на меті завдати шкоди іншим людям. Асертивність розглядається як якість особистості, яка виражається в її поведінці. Асертивна поведінка належить до складових соціальної компетентності, що включає в себе багато аспектів, які допомагають адаптуватися в суспільстві.

Було встановлено, що у практичному застосуванні, асертивність характеризується такими якостями, як: здатність відкрито та прямо висловлювати свої думки та погляди; здатність відкрито виражати свої емоції; бути відповідальним за свою поведінку та дії; здатність відстоювати свою думку; мати активну орієнтацію на життя; бути впевненим в собі та мати адекватну самооцінку; вміння говорити «ні»; здатність відкрито спілкуватися з людьми на різних рівнях.

Також, асертивна поведінка є найбільш конструктивним способом у комунікації та взаємодії з іншими людьми, яка допомагає особистості висувати певні вимоги до соціального середовища, протистояти агресії та маніпуляціям, а також конструктивно вирішувати конфліки, які можуть виникнути.

Визначено, що стиль батьківського виховання пояснюється як характерне ставлення батьків до своєї дитини, які саме методи і засоби педагогічного впливу на дитину вони застосовують, які відображаються у словесному вираженні та взаємодії. Процес виховання сприяє формуванню в дітей необхідних здібностей, щоб функціонувати в суспільстві. А кожен стиль виховання може по-різному впливати на манери та характер дітей.

Виявлено декілька класифікацій типів сімейного виховання, однак, однією з найвідоміших класифікай є класифікація на основі двох основних вимірювань: рівня контролю та рівня чуйності. На основі цих параметрів, було виділено чотити основні стилі батьківського виховання, а саме, авторитетний, авторитарний, ліберальний (вседозвільний) та індиферентний (нехтуючий).

Визначено, що асертивність є соціальною навичкою, яка моделюється навколо сім'ї або перебуває під її впливом. З'ясовано, що більшість соціальної поведінки є такою, якій можна навчитися. Атмосфера в сім'ї може впливати на розвиток асертивності. Діти часто наслідують батьківські моделі поведінки. Батьки, які виявляють асертивність у своїй комунікації та взаємодії, надають дітям можливість навчитися цьому способу спілкування.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА АСЕРТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2. 1. Організація, методи та методика дослідження

Дослідницька робота була спрямована на перевірку припущення, що асертивність особистості в юнацькому віці залежить від особливостей батьківського виховання. Вибір такого напрямку дослідження частково вже пояснюється в теоретичній частині роботи, адже розвиток асертивності в сучасному світі є важливим компонентом функціонування в суспільстві. А сім'я, особливо виховання батьків та середовище, в якому росте дитина, є істотним аспектом формування особистості та його подальшої взаємодії із світом.

Загальний обсяг вибірки склав 41 особу 61% жінок та 39% чоловіків). Вибірку становила молодь, серед яких більшість (31,7%) респондентів вікової категорії 18-ти років; учасники 16-ти років – 7,3%; 17-ти років – 14,6%; серед вікової категорії є респонденти 19, 20, та 21 років, які становлять 17,1%, 22%, та 7,3% відповідно. Дослідження проводилось в онлайн форматі. Для цього була розроблена Google-форма, яка поширювалась через соціальні мережі.

Для дослідження було обрано та використано методики, які описані у наступній таблиці (див. Таб. 2.1).

Таблиця 2.1

Методики для емпіричного дослідження

Назва методики	Опис методики
Авторська анкета «Визначення стилю батьківського виховання»	Була розроблена для отримання інформації від учасників опитування щодо особливостей їхнього виховання. Вона містить 20 запитань закритого та шкального типів.

Продовження табл. 2.1

Авторська анкета «Визначення стилю батьківського виховання»	Будова анкети відповідала структурі методу опитування. За допомогою факторного аналізу було визначено 4 шкали, які описують певні особливості батьківського виховання, а саме «Надійна підтримка», «Позитивне підкріплення», «Критика» та Покарання та обмеження».
Шкала сімейного оточення (адаптовано С.Ю.Купріяновим)	Шкала сімейного оточення включає 10 шкал, кожна з яких представлена дев'ятьма пунктами, що стосуються характерного сімейного оточення. Основна увага приділяється виміру та опису відносин між членами сім'ї; напрямків особистісного зростання, яким у сім'ї надається особливе значення; основної організаційної структури сім'ї та порушень сімейних ролей між членами сім'ї. Опитувальник складається з 90 тверджень з варіантами вілповідей «вірно» або «невірно» щодо сім'ї респондентів. Методика має 3 показники з наступними шкалами: *Показники відносин між членами сім'ї* (шкали: згуртованість, експресивність, конфлікт); *Показники особистісного зростання* (шкали: незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурна орієнтація, орієнтація на активний відпочинок та морально-етичні аспекти); *Показники управління системою* (шкали: організація, контроль) [23].
Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-3 / Тест Олсона)	Опитувальник оцінює рівень сімейної згуртованості (ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї) та рівень сімейної адаптації (характеристика того, наскільки гнучко або, навпаки, ригідно здатна сімейна система пристосовуватися, змінюватися під

Продовження табл. 2.1

Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-3 / Тест Олсона)	впливом на неї стресорів). Для діагностики сімейної згуртованості використовуються такі показники: емоційний зв'язок, сімейні кордони, прийняття рішень, час, друзі, інтереси та відпочинок. Для діагностики адаптації використовуються такі параметри: лідерство, контроль, дисципліна, правила у сім'ї. Опитувальник сконструйований таким чином, що дозволяє проаналізувати, як члени сім'ї зараз сприймають свою сім'ю і якою б вони хотіли її бачити. Отже, опитувальник має 2 варіанти заповнення: Варіант А – описати реальну сім'ю та Варіант Б – описати ідеальну сім'ю. Для цього надається 20 тверджень, які потрібно оцінити за допомогою 5-бальної шкали (майже ніколи = 1, майже завжди = 5) [17].
Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС)	Методика діагностує 5 (4 первинних і 1 вторинний – загальний показник) якісних показників (шкал) асертивності. До методики входять такі якісні показники асертивності, як: *афективна (емоційна) складова*: такі характеристика, як нервово-психічна стійкість, прийняття себе, прийняття інших, спонтанність емоційних реакцій, почуття міри, відсутність тривоги, почуття впевненості; *когнітивно-смисловий компонент* (складова) характеризується адекватною орієнтацією в соціальній ситуації та адекватністю її оцінки; здатністю передбачати результати власної асертивної повеінки, здатністю дозволяти собі мати запити і вимоги, здатністю орієнтуватися в соціальних очікуваннях, усвідомленням потреби у досягненні

Продовження табл. 2.1

Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС)	мети; *поведінкова складова* асертивності характеризується готовністю до дій, спрямованих на досягнення мети без попрання прав інших людей, навіть конструктивною агресивністю та здатністю керувати своїм життям; *контрольно-регулятивна складова* асертивності містить якості, що характеризуються відповідальністю за свої вчинки, наполегливістю у захисті своїх прав, самостійними діями, обстоюванням своєї думки, навіть якщо це пов'язано з якимись труднощами тощо. В методиці передбачено чотири варіанти відповідей, які оцінюються за наступною шкалою: «безумовно, так» - 4 бали; «мабуть, так» - 3 бали; «мабуть, ні» - 1 бал»; «безумовно, ні» - 0 балів. (так, швидше так, швидше ні, ні). Варіанти відповідей на «зворотні» твердження оцінюються навпаки. Максимальна оцінка за кожним параметром складає 60 балів. Загальний показник асертивності (ЗПАс) є вторинним і вираховується за формулою: ЗПАс = (ААс+КАс+ПАс+РАс) : 4. Підрахунок «сирих» балів здійснюються відповідно до ключа. За результатами методики визначається рівень вираженості окремих складових схильності до асертивності і загальний ступінь її прояву. [21]

Опис структури власної анкети

Анкета «Стиль батьківського виховання» була розроблена для отримання інформації від учасників опитування щодо особливостей їхнього виховання та його вплив на психологічні особливості осіб юнацького віку.

Вона містить 24 запитання закритого та шкального типів. Будова анкети відповідала структурі методу опитування (див. Додаток А).

Для забезпечення підготовки респондентів до опитування, формування у них мотивації правдиво відповідати на запитання, нами було підготовлено вступне звертання, яке розкривало тему, мету дослідження та правила заповнення анкети: «Інструкція: Вам пропонується відповісти на 24 запитання різного характеру, які стосуються особливостей Вашого виховання у родині. Відповідайте на питання виходячи з того, що було характерно для Вас ***в дитинстві (від 6-12 років)***, як Ви його пам'ятаєте. Не роздумуйте довго над відповідями. Пам'ятайте, що ми не будемо оцінювати Ваші відповіді як «правильні» або «неправильні», вони відображають особливості Вашого виховання».

Питання анкети можна умовно поділити на два блоки. Перший блок питань орієнтований на визначення особливостей батьківського виховання і включає в себе такі фактори, як позитивне та негативне підкріплення за успіхи або невдачі, підтримка, відповідальність, самостійність, довіра, покарання, порівняння, приниження, посилення авторитету, обмеження та вимогливість.

Останній блок представляє собою демографічні запитання та визначає стать та вік досліджуваних.

Перевірка на дискримінативність запитань

На початку ми здійснили заходи перевірки запитань анкети на дискримінативність.

Спершу ми визначили рівень дискримінативності для кожного запитання анкети. У нашому дослідженні дискримінативність вимірювалась за допомогою показника δ (дельта) Фергюсона. Цей показник має максимальне значення δ=1 (рівномірний розподіл) і мінімальне δ=0 (якщо всі випробовувані отримали однакові бали). Чим вище значення дельта Фергюсона, тим вищою є дискримінативність. Загалом значення достатньої дискримінативності коливається від 0,5 до 0,8 балів.

У табл. 2.2 наведені дані, що відображають рівень дискримінативності кожного запитання анкети.

Таблиця 2.2

Емпіричні значення коефіцієнта Фергюсона

№ питання	Емпіричне значення коефіцієнта Фергюсона	Рівень дискримінативності	№ питання	Емпіричне значення коефіцієнта Фергюсона	Рівень дискримінативності
1	0,91	Високий	12	0,72	Достатній
2	0,87	Високий	13	0,86	Високий
3	0,88	Високий	14	0,7	Достатній
4	0,85	Високий	15	0,91	Високий
5	0,91	Високий	16	0,7	Достатній
6	0,88	Високий	17	0,72	Достатній
7	0,83	Високий	18	0,92	Високий
8	0,93	Високий	19	0,87	Високий
9	0,78	Високий	20	0,58	Низький
10	0,76	Достатній	21	0,86	Високий
11	0,85	Високий	22	0,83	Високий

За результатами перевірки жодне питання не було виключено з анкети. Майже всі питання мають високий та достатній рівень дискримінативності. Виняток складає питання під номером 20, яке має низький рівень дискримінативності. Середній показник дискримінативності становить 0,82 що свідчить про її високий рівень дискримінативності та означає високу здатність запитань розподіляти відповіді учасників дослідження за різними категоріями.

Перевірка внутрішньої структури анкети

Ми використали експлораторний факторний аналіз даних для перевірки внутрішньої структури нашої анкети. Метою факторного аналізу є визначення прихованих змінних або факторів, що пояснюють структуру кореляцій у наборі спостережуваних змінних. Факторний аналіз часто використовується для зменшення виміру даних, щоб знайти невелику

кількість факторів, які пояснюють більшість дисперсії, що спостерігається для значно більшої кількості очевидних змінних.

Ми застосували метод головних компонентів з проведенням обертання матриці Varimax normalized (комп'ютерна програма IBM SPSS Statistics 23.0). За результатами факторного аналізу були визначені 4 незалежні фактори, що пояснюють 63,2% загальної дисперсії. В таблиці 2.3 наведені факторні навантаження за цими факторами.

Таблиця 2.3

Внутрішня структура анкети

№ запитання	**Факторні навантаження**			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
1	0,273	**0,550**	0,277	0,160
2	**0,792**	-0,080	0,162	0,095
3	**-0,823**	-0,228	-0,225	-0,054
4	0,281	**0,768**	0,204	0,165
5	0,104	0,525	**0,631**	0,297
6	**0,560**	0,296	0,166	0,096
7	**0,435**	0,254	-0,143	0,047
8	**-0,786**	-0,227	0,085	-0,298
9	0,060	**0,604**	-0,471	-0,052
10	**0,487**	0,149	0,204	0,425
11	-0,291	-0,177	-0,143	**-0,778**
12	-0,473	0,282	-0,313	**-0,614**
13	0,223	0,412	**0,649**	0,082
14	0,098	0,671	**0,174**	0,228
15	0,031	0,171	**0,083**	0,888
16	-0,004	0,559	**0,356**	0,158
17	-0,029	0,238	**0,053**	0,842
18	0,399	0,149	**-0,163**	0,640
19	0,111	0,232	**0,692**	-0,017
20	0,392	0,662	**0,147**	0,118
21	0,077	0,147	**0,790**	0,165
22	0,027	-0,019	**0,827**	-0,016
Відсоток сумарної дисперсії	33,6	12	**9,3**	8,2

Ми прийняли рішення видалити ті питання, які погіршують показник загальної сумарної дисперсії, а саме питання під номером 7 та 10. Ці запитання не мали значущого факторного навантаження за жодним з факторів (значення були менше 0,5). Як результат ми отримали факторну структуру, що пояснює 66,4% загальної дисперсії. Факторні навантаження представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Остаточна внутрішня структура анкети

№ запитання	**Факторні навантаження**			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
1	**0,585**	0,261	0,155	0,195
2	-0,021	0,138	0,084	**0,839**
3	-0,280	-0,214	-0,056	**-0,799**
4	**0,797**	0,171	0,153	0,216
5	0,556	**0,606**	0,291	0,098
6	0,349	**0,130**	0,083	0,561
7	-0,271	**0,111**	-0,295	-0,801
8	0,583	**-0,494**	-0,052	0,012
9	-0,209	**-0,134**	-0,778	-0,287
10	0,245	**-0,344**	-0,624	-0,452
11	0,448	**0,638**	0,077	0,183
12	0,687	**0,124**	0,211	0,121
13	0,188	**0,081**	0,881	0,011
14	0,566	**0,336**	0,169	0,011
15	0,240	**0,053**	0,843	-0,038
16	0,168	**-0,184**	0,638	0,438
17	0,276	**0,659**	-0,039	0,144
18	0,691	**0,121**	0,106	0,326
19	0,175	**0,792**	0,167	0,083
20	0,018	**0,831**	-0,018	0,026
Відсоток сумарної дисперсії	34,6	**12,8**	10	8,8

Отже, ми маємо чітку внутрішню структуру анкети, що складається з 4 шкал, які описують певні особливості батьківського виховання. До першої шкали «Надійна підтримка» входять: 1, 4, 8, 12, 14 та 18-те питання; до

другої шкали «Позитивне підкріплення» входять: 5, 11, 17, 19 та 20-те питання; до третьої шкали «Критика» входять: 9, 10, 13, 15 та 16-те запитання; до четвертої шкали «Покарання та обмеження» входять: 2, 3, 6 та 7-ме питання.

Опис запитань анкети та отриманих результатів

До першого блоку анкети входять 22 запитання стосовно стильових характеристик батьківського виховання.

Перше запитання дозволяє оцінити, наскільки була демократичною атмосфера в сім'ї респондентів.

Оцініть наскільки демократичною була атмосфера у Вашій родині?

1 2 3 4 5 6 7

де 1 – дуже авторитарна, а 7 – дуже демократична.

Запитання є шкальним за формою і отримані результати відповідають шкалі інтервалів.

Ми отримали такі результати: 27,3% та 27,3% опитуваних від загальної кількості осіб, які взяли участь у дослідженні, оцінили рівень демократичності атмосфери в сім'ї на рівні 4 та 5 відповідно; оцінка у 2, 6 та 7 балів становлять по 12,1% кожна; 6,1% опитуваних оцінили рівень демократичності у родині в 1 бал; і тільки 3% - у 3 бали.

Запитання друге орієнтується на таку особливість виховання, як обмеження і дозволяє визначити, чи були в дитинстві респондентів суворі обмеження з боку батьків.

Чи були у Вашому дитинстві суворі обмеження з боку батьків?

Так, батьки повністю контролювали мене та мої дії

Ні, батьки не обмежували мене ні в чому

Важко відповісти

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані наступним чином:

3 бали – «Ні, батьки не обмежували мене ні в чому»;

2 бали – «Важко відповісти»;

1 бал – «Так, батьки повністю контролювали мене та мої дії».

Ми отримали наступні результати: 33,3 % опитуваних обрали варіант про повний контроль з боку батьків; 27,3% респондентів обрали варіант «Ні, батьки не обмежували мене ні в чому»; і 39,4% було важко відповісти на це запитання.

Третє питання визначає, як часто батьки обмежували учасників дослідження у їхній діях та поведінці.

Як часто батьки обмежували Вас у Ваших діях та поведінці?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають порядковій шкалі, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже завжди/завжди;

2 – часто;

3 – інколи;

4 – рідко;

5 – майже ніколи/ніколи.

Результати свідчать про те, що 36,4% респондентів лише інколи обмежувались у своїх діях та поведінці; 24,2% часто відчували обмеження з боку батьків у своїх діях та поведінці; 21,2% - рідко; 15,2% досліджуваних обрали варіант «майже завжди/завжди»; 3% - майже ніколи/ніколи не обмежувались.

Четверте питання дозволяє визначити ступінь довіри учасників дослідження до батьків.

Чи довіряли Ви своїм батькам?

Так, я ділився/-лась своїми таємницями та переживаннями з батьками

Ні, я ніколи не розповідав/-ла про свої таємниці та переживання батькам

Важко відповісти

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані наступним чином:

3 бали – «Так, я ділився/-лась своїми таємницями та переживаннями з батьками»;

2 бали – «Важко відповісти»;

1 бал – «Ні, я ніколи не розповідав/-ла про свої таємниці та переживання батькам».

Ми отримали такі результати: 45,5% опитуваних від загальної кількості осіб, які взяли участь у дослідженні, ділилися своїми таємницями та переживаннями з батьками; 30,3% - ніколи не розповідали про свої таємниці та переживання батьками; 24,2% було важко відповісти на це запитання.

Питання під номером 5 визначає частоту, з якою батьки підкреслювали позитивні якості та здібності учасників нашого дослідження в дитинстві.

Як часто батьки підкреслювали Ваші позитивні якості та здібності в дитинстві?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають порядковій шкалі, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже ніколи/ніколи;

2 – рідко;

3 – інколи;

4 – часто;

5 – майже завжди/завжди.

За результатами 33,3% досліджуваних обрали варіант часто чули від батьків позитивні слова про свої якості та здібності; 24,2% - інколи отримували підкреслення своїх позитивних сторін; 18,2% - майже завжди/завжди; 15,2% - рідко; 9,1% - майже ніколи/ніколи.

Шосте запитання спрямоване на те, щоб дізнатися у респондентів, чи обговорювали вони з батьками всі теми, які їх цікавили та турбували.

Чи обговорювати Ви з батьками всі теми, які Вас цікавили та турбували?

Так, я міг/могла поговорити з батьками про все

Ні, мені було важко обговорювати певні теми з батьками

Я ніколи не відчував/-ла потреби говорити з батьками про певні речі

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані таким чином:

3 бали – «Так, я міг/могла поговорити з батьками про все»;

2 бали – «Я ніколи не відчував/-ла потреби говорити з батьками про певні речі»;

1 бал – «Ні, мені було важко обговорювати певні теми з батьками».

Ми отримали наступні результати: 39,4% учасників дослідження могли поговорити з батьками про все; 33,3% - ніколи не відчували потреби говорити з батьками про певні речі; 27,3% - було важко обговорювати певні теми з батьками.

Питання 7 дозволяє визначити, наскільки часто батьки карали досліджуваних за несхвальні форми поведінки.

Як часто батьки карали Вас за несхвальні форми поведінки?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже ніколи/ніколи;

2 – рідко;

3 – інколи;

4 – часто;

5 – майже завжди/завжди.

Результати показали, що 33,3% респондентів інколи були покарані за свою несхвальну поведінку; однакову частоту становлять такі відповіді, як рідко, часто та майже завжди/завжди, по 18,2% відповідно; 12,1% учасників дослідження майже ніколи/ніколи не були покарані за несхвальну поведінку.

Питання під номером 8 визначає чи втручались батьки учасників дослідження у вирішення проблем, які стосувалися їхнього шкільного життя.

Чи втручались батьки у вирішення проблем, які стосувалися Вашого шкільного життя?

Ні, я самостійно вирішував/ла свої проблеми, не повідомляла батькам

Так, батьки контролювали всі аспекти мого шкільного життя

Певною мірою (батьки втручалися тільки, коли це було необхідно і стосувалося серйозних речей)

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані наступним чином:

3 бали – «Ні, я самостійно вирішував/ла свої проблеми, не повідомляв/-ла батькам»;

2 бали – «Певною мірою (батьки втручалися тільки, коли це було необхідно і стосувалося серйозних речей)»;

1 бал – «Так, батьки контролювали всі аспекти мого шкільного життя».

Ми отримали такі результати: 51,5% опитуваних певною мірою відчували втручання з боку батьків, тобто, їхні батьки втручалися лише за необхідністю; 36,4% - самостійно вирішували свої проблеми і не

повідомляли батькам; 12,1% зазначили, що їхні батьки контролювали всі аспекти їхнього шкільного життя.

Отже, ми можемо стверджувати, що у нашому дослідженні переважають особи, чиї батьки тільки певною мірою втручалися в їхнє життя, ніж особи, чиї батьки контролювали всі аспекти шкільного життя ($\varphi^*=3,61$; $p<0,001$).

Дев'яте питання дозволяє визначити частоту, з якою батьки використовували лайку або образливі фрази в сторону респондентів.

Як часто Ваші батьки використовували лайку або образливі фрази в Вашу сторону?

Майже завжди/завжди

Часто

Рідко

Інколи

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже завжди/завжди;

2 – часто;

3 – інколи;

4 – рідко;

5 – майже ніколи/ніколи.

Ми отримали наступні результати: 33,3% учасників дослідження майже ніколи/ніколи не чули лайку або образливі фрази в свою сторону з боку батьків; 27,3% - інколи; 18,2% - майже завжди/завжди; 15,2% - часто і 6,1% - рідко. Отже, ми можемо стверджувати, що в нашому дослідженні переважають учасники, які майже ніколи/ніколи не чули образливі фрази чи лайку в свою сторону з боку батьків, над учасниками, які рідко ($\varphi^*=2,96$; $p<0,001$) стикалися з таким.

Питання під номером 10 допомагає встановити, чи були досліджені відповідальними за свої промахи та помилки.

Чи робили Вас батьки відповідальним (ою) за Ваші промахи та помилки?

Так, я завжди був винним/-ою у проблемах

Ні, батьки намагались виправдати мене

За серйозні промахи я відповідав/-ла, але за легкі провини міг/могла вийти сухим з води

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані як:

3 бали – «Так, я завжди був винним/-ою у проблемах»;

2 бали – «За серйозні промахи я відповідав/-ла, але за легкі провини міг/могла вийти сухим з води»;

1 бал – «Ні, батьки намагались виправдати мене».

Результати показують, що 54,5% досліджуваних були відповідальними за серйозні промахи, але за легкі провини могли вийти сухим з води; 39,4% - завжди були винними у проблемах; 6,1% зазначили, щоб їхні батьки намагалися виправдати їх. Отже, ми можемо стверджувати, що у нашому дослідженні значно більше осіб, які відповідали за серйозні промахи, а за легкі могли вийти сухими із води, ніж осіб, чиї батьки намагалися виправдати їх ($\varphi^*=4,71$; $p<0,001$).

Наступне питання, питання 11, визначає, як часто батьки хвалили наших респондентів за гарну поведінку в дитинстві.

Як часто батьки хвалили Вас в дитинстві за гарну поведінку?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже ніколи/ніколи;

2 – рідко;

3 – інколи;

4 – часто;

5 – майже завжди/завжди.

36,4% оптуваних зазначили, що їхні батьки інколи хвалили їх в дитинстві за гарну поведінку; 30,3% - часто; 21,2% - рідко чули схвалення за гарну поведінку; 9,1% - майже завжди/завжди і 3% майже ніколи/ніколи не отримували схвалення.

Дванадцяте запитання орієнтоване на визначення наявності підтримки з боку батьків, коли учасники дослідження мали проблеми або труднощі в дитинстві.

Чи часто батьки підтримували Вас, коли Ви мали проблеми або стикалися з труднощами в дитинстві?

Так, батьки завжди мене підтримували

Ні, я не відчував/-ла ніякої підтримки зі сторони батьків

Я не розповідав/-ла батькам про свої проблеми

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані наступним чином:

3 бали – «Так, батьки завжди мене підтримували»;

2 бали – «Я не розповідав/-ла батькам про свої проблеми»;

1 бал – «Ні, я не відчував/-ла ніякої підтримки зі сторони батьків».

Згідно з результатами, 48,5% досліджуваних завжди отримували підтримку з боку батьків і, разом з тим, 48,5% не розповідали своїм батькам про свої проблеми; тільки 3% не відчували ніякої підтримки. Отже, ми отримали однакові результати, які свідчать, що майже половина респондентів завжди отримували підтримку батьків і така ж кількість опитуваних не

розповідали своїм батькам про проблеми. Це перевищує кількість осіб, які не відчували ніякої підтримки ($\varphi^*=4,84$; $p<0,001$).

Питання тринадцять спрямоване на визначення того, як часто батьки наших учасників підкреслювали їхні негативні якості в дитинстві.

Як часто батьки підкреслювали Ваші негативні якості в дитинстві?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже завжди/завжди;

2 – часто;

3 – інколи;

4 – рідко;

5 – майже ніколи/ніколи.

Отже, ми отримали такі результати: 33,3% відзначили, що їхні батьки часто підкреслювали їхні негативні якості в дитинстві; 24,2% рідко чули негативні слова щодо своїх якостей; 18,2% - майже ніколи/ніколи; 15,2% - майже завжди/завжди і 9,1% - інколи. Ми можемо стверджувати, що кількість осіб, чиї батьки в дитинстві часто говорили їм про їхні негативні якості, переважає над кількістю осіб, які інколи ($\varphi^*=2,5$; $p<0,001$) чули негативні слова щодо своїх якостей в дитинстві.

Чотирнадцяте питання орієнтоване на такий компонент, як час, тобто, чи часто батьки проводили свій час разом з досліджуваними.

Чи часто батьки проводили свій час разом з Вами?

Так, весь свій вільний час вони присвячували мені

Ні, ми дуже рідко проводили час разом

Ми проводили час разом, коли була на це можливість

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають номінальній шкалі і можуть бути упорядковані таким чином:

3 бали – «Так, весь свій вільний час вони присвячували мені»;

2 бали – «Ми проводили час разом, коли була на це можливість»;

1 бал – «Ні, ми дуже рідко проводили час разом».

Ми отримали такі результати: 63,6% опитуваних проводили час разом з батьками, коли для цього була можливість; 21,2% зазначили, що їхні батьки весь свій вільний час присвячували їм; 15,2% - дуже рідко проводили час разом. Отже, це свідчить про те, що у нашому дослідженні переважають особи, які проводили час з батьками, коли була можливість, на противагу тим, хто дуже рідко проводив час разом з батьками ($\varphi^*=4,24$; $p<0,001$) або чиї батьки весь свій вільний час присвячували їм ($\varphi^*=3,61$; $p<0,001$).

Питання під номером 15 дозволяє визначити, чи порівнювали батьки учасників дослідження з іншими дітьми в дитинстві.

Чи порівнювали Ваші батьки Вас з іншими дітьми?

Так, я завжди був/-ла не такою гарною дитиною, як мої однолітки

Ні, мої батьки ніколи не порівнювали мене з іншими

Можу пригадати лише декілька випадків

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають номінальній шкалі і можуть бути упорядковані наступним чином:

3 бали – «Ні, мої батьки ніколи не порівнювали мене з іншими»;

2 бали – «Можу пригадати лише декілька випадків»;

1 бал – «Так, я завжди був/-ла не такою гарною дитиною, як мої однолітки».

За результатами 54,5% респондентів можуть пригадати лише декілька випадків порівняння; 39,4% зазначили, що вони завжди були не такими гарними дітьми, як їхні однолітки; 6,1% ніколи не зазнавали порівняння з іншими дітьми.

Питання шістнадцять дозволяє визначити частоту, з якою батьки опитуваних карали їх за невдачі.

Як часто батьки карали Вас за невдачі?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже завжди/завжди;

2 – часто;

3 – інколи;

4 – рідко;

5 – майже ніколи/ніколи.

Ми отримали наступні результати: 30,3% респондентів майже ніколи/ніколи не були покарані за свої невдачі; 27,3% - інколи були покарані; 18,2% - рідко карались; 15,2% - майже завжди/завжди; 9,1% - часто.

Сімнадцяте питання дозволяє визначити, як на думку досліджуваних, чи балували їх батьки в дитинстві.

На Вашу думку, чи балували Вас Ваші батьки в дитинстві?

Так, батьки дозволяли мені робити, що я хочу, і купували все, що я хотів/-ла

Ні, батьки обмежували мої бажання та мою поведінку

Важко відповісти

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані як:

3 бали – «Так, батьки дозволяли мені робити, що я хочу, і купували все, що я хотів/-ла»;

2 бали – «Важко відповісти»;

1 бал – «Ні, батьки обмежували мої бажання та мою поведінку».

Результати свідчать, що 42,4% респондентів було важко відповісти на це питання; 30,3% вважають, що батьки дозволяли їм робити, що вони хотіли, і купувати все, що вони бажали; 27,3% вважають, що батьки обмежували їхні бажання та поведінку.

Вісімнадцяте питання визначає чи вимагали батьки опитуваних від них постійного порядку, дисципліни та чіткого виконання всіх обов'язків.

Чи вимагали Ваші батьки від Вас постійного порядку, дисципліни, чіткого виконання всіх обов'язків?

Так, батьки були дуже суворими щодо цього (могли навіть покарати)

Ні, батьки не вимагали від мене чіткого дотримання «правил»

Були певні сімейні «правила», але без суворих чітких дотримань

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають номінальній шкалі і можуть бути упорядковані таким чином:

3 бали – «Були певні сімейні «правила», але без суворих чітких дотримань»;

2 бали – «Ні, батьки не вимагали від мене чіткого дотримання «правил»;

1 бал – «Так, батьки були дуже суворими щодо цього (могли навіть покарати)».

Ми отримали такі результати: 69,7% досліджуваних мали певні сімейні «правила», але без суворих чітких дотримань; 27,3% зазначили, що батьки були дуже суворими щодо цього і могли навіть покарати за недотримання дисципліни; 3% - батьки не вимагали чіткого дотримання «правил». Отже, ми може стверджувати, що у нашому дослідженні значно більше молоді, у яких були певні сімейні «правила» без суворих та чітких дотримань, ніж молоді, чиї батьки були дуже суворими та вимогливими ($\varphi^*=3,55$; $p<0,001$) і чиї батьки не вимагали чіткого дотримання «правил» ($\varphi^*=6,61$; $p<0,001$).

Питання дев'ятнадцять дозволяє визначити, як часто батьки хвалили учасників дослідження за успіхи в дитинстві.

Як часто батьки хвалили Вас в дитинстві за успіхи?

Майже завжди/завжди

Часто

Інколи

Рідко

Майже ніколи/ніколи

Запитання є шкальним за формою, отримані результати відповідають шкалі порядку, оскільки можуть бути упорядковані за показником частоти, а саме:

1 – майже ніколи/ніколи;

2 – рідко;

3 – інколи;

4 – часто;

5 – майже завжди/завжди.

Відповідно до результатів, 33,3% респондентів часто отримували схвалення за свої успіхи; 33,3% - інколи; 21,2% - майже завжди/завжди; 9,1% - рідко і 3% - майже ніколи/ніколи.

Останнє, двадцяте, запитання дозволяє визначити, чи допомагали батьки наших респондентів виконувати їм домашнє завдання.

Чи допомагали Вам Ваші батьки виконувати домашнє завдання?

Так, особливо, коли я щось не розумів/-ла

Ні, я робив/-ла домашнє завдання самостійно

Батьки допомагали мені з домашнім завданням до певного періоду

Запитання є закритим за формою, отримані результати відповідають шкалі найменувань і можуть бути упорядковані таким чином:

3 бали – «Так, особливо, коли я щось не розумів/-ла»;

2 бали – «Батьки допомагали мені з домашнім завданням до певного періоду»;

1 бал – «Ні, я робив/-ла домашнє завдання самостійно».

Ми отримали такі результати: 45,5% опитуваних зазначили, що батьки допомагали їм з домашнім завдання до певного періоду; 36,4% - батьки допомагали з домашнім завданням, особливо, коли їм було щось незрозумілим; 18,2% - робили домашнє завдання самостійно.

До другого блоку анкети входять 2 запитання демографічного характеру для отримання даних щодо статі та віку опитуваних.

Перевірка надійності-узгодженості шкал анкети

Внутрішня узгодженість визначається зв'язком кожного конкретного елемента тесту із загальним результатом, тим, наскільки кожен елемент входить в суперечність з іншими, наскільки кожне окреме питання, або окрема складова сумарного показника, вимірює певну ознаку [19].

Ми використали коефіцієнт Кронбаха для перевірки внутрішньої узгодженості (див. Додаток Б). Коефіцієнт альфа (Кронбаха) — це міра внутрішньої узгодженості на основі середньої міжрегіональної кореляції. Альфа-коефіцієнт Кронбаха коливається від 0 до 1. Чим ближче воно до 1, тим більш узгоджені питання анкети будуть один з одним (і навпаки). Якщо коефіцієнт приймає значення 1, це позначає, що за різними завданнями методики спостерігаються повністю ідентичні результати. З іншого боку, слід враховувати, що чим довший тест, тим більший альфа (α).

Розглянемо першу шкалу анкети «Надійна підтримка», до складу якої увійшло шість запитань: 1, 4, 8, 12, 14, 18.

За критерієм альфа-Кронбаха ми отримали результат 0,75, що відповідає достатньо високому рівню узгодженості питань за даною шкалою. Такий результат свідчить про взаємопов’язаність відповідей на ці запитання. Отже, кількісні значення за окремими питаннями можуть бути поєднані в єдиний показник.

Друга шкала «Позитивне підкріплення» складається з таких питань: 5, 11, 17, 19, 20.

За критерієм альфа-Кронбаха ми отримали результат 0,84, що відповідає високому рівню узгодженості питань. Отже, ми можемо поєднати кількісні значення за окремими питаннями цієї шкали в єдиний показник, адже результат свідчить про взаємопов’язаність відповідей на ці запитання.

Розглянемо третю шкалу, «Критика», до складу якої увійшли такі запитання: 9, 10, 13, 15, 16.

За критерієм альфа-Кронбаха ми отримали результат 0,65, що відповідає достатньому рівню узгодженості питань за даною шкалою. Такий результат свідчить про достатню взаємопов’язаність відповідей на ці запитання, отже, значення за окремими питаннями можуть бути поєднані в єдиний показник.

До четвертої шкали «Покарання та обмеження» входять всього 4 питання: 2, 3, 6, 7.

За критерієм альфа-Кронбаха ми отримали результат 0,81, що відповідає достатньо високому рівню узгодженості питань з урахуванням її обсягу – 4 питання. Такий результат свідчить про взаємопов’язаність відповідей на ці запитання, отже, кількісні значення за окремими питаннями можуть бути поєднані в єдиний показник.

Стандартизація показників анкети (розробка тестових норм)

Дані отримані з вибірки, яка склала 33 особи, це були учні старших класів та студенти юнацького віку.

Для того, щоб розробити тестові норм, ми спочатку перевірили дані на нормальний характер розподілу. Для цього ми застосували процедуру М. Плохинського, де найбільш практично важливими параметрами для оцінки нормальності розподілу даних є середнє арифметичне значення, середньоквадратичне відхилення, асиметрія та ексцес.

Відповідно до критерію М. Плохинського, розподіл вважається нормальним, якщо показники асиметрії й ексцесу не перевищують у 3 рази свою помилку репрезентативності [3].

У таблиці 2.5 представлені основні показники за кожною шкалою анкети.

Таблиця 2.5

Описова статистика за шкалами анкети

Показники описової статистики	**Шкали**			
	Надійна підтримка	Позитивне підкріплення	Критика	Покарання та обмеження
Коефіцієнт асиметрії (A)	-0,786	-0,678	-0,159	-0,356
Стандартна помилка асиметрії (mA)	0,409	0,409	0,409	0,409
Коефіцієнт ексцесу (E)	-0,263	-0,261	-1,109	-1,154
Стандартна помилка ексцесу (mE)	0,798	0,798	0,798	0,798
Мінімальне значення	7	7	7	4
Максимальне значення	21	21	20	14
Середнє значення	15,76	14,39	13,64	9,61
Стандартне відхилення	3,81	3,79	3,88	3,24

За результатами показники всіх шкал відповідають нормальному розподілу. Отже, ми можемо застосувати процедуру стандартизації з використанням середнього значення та стандартного відхилення. Тестові норми за шкалами анкети наведені в таблиці 2.6. На підставі цих тестових норм можна визначити рівень індивідуального результату.

Таблиця 2.6

Тестові норми за шкалами авторської анкети «Стиль батьківського виховання»

Шкали				Рівень індивідуального результату
Надійна підтримка	Позитивне підкріплення	Критика	Покарання та обмеження	
≤11	≤10	≤9	≤6	Низький
від 16 до 19	від 11 до 18	від 10 до 17	від 7 до 12	Середній
≥20	≥19	≥18	≥13	Високий

Опис шкал для інтерпретації індивідуального результату

За шкалою «Надійна підтримка»:

Високі значення говорять про те, що в родині була демократична атмосфера, в якій діти мали довіру до батьків, а батьки довіряли дітям. Батьки активно підтримували своїх дітей і намагалися завжди приділити їм свій час, щоб бути разом. Хоча батьки й ставили акцент на порядок, виконання обов'язків та дотримання дисципліни, діти мали можливість висловлювати свої думки і брати участь у прийнятті рішення. Однак, батьки вимагали певного порядку та дотримання дисципліни.

Низькі значення свідчать про авторитарну атмосферу, в якій була недовіра. Батьки не надавали дітям достатньої підтримки. Разом з тим, були високі вимоги щодо порядку, дисципліни і виконання обов'язків. Батьки контролювали всі рішення, не враховуючи думки дітям.

За шкалою «Позитивне підкріплення»:

Високі значення вказують на те, що батьки часто підкреслювали позитивні якості та здібності своїх дітей і надавали підтримку у розвитку цих аспектів їх особистості. Батьки хвалили своїх дітей за гарну поведінку та успіхи, виражали свою гордість за їхні досягнення, а також брали активну участь у житті дітей, надаючи підтримку та поради за необхідністю.

Низькі значення говорять про те, що батьки рідко або мало звертали уваги на здібності і гарні якості дітей, не надаючи достатньої підтримки і заохочення для їх розвитку. За досягнення та успіхи діти не отримували схвалення і підбадьорення, що могло зменшувати їхню мотивацію та знецінювати їх.

За шкалою «Критика»:

Високі значення вказують на авторитарну атмосферу у родині, в якій батьки використовували лайку або інші образливі слова та фрази в сторону своїх дітей, щоб підкреслити їхні невдачі та помилки. Батьки часто порівнювали своїх дітей з іншими дітьми, вказуючи на негативні якості своїх дітей, знецінюючи, тим самим, всі їхні вчинки та досягнення або позитивні якості, якими вони володіють.

Низькі значення говорять про більш підтримуючий, демократичний підхід, де акцент ставиться на підтримку, похвалу і визнання позитивних якостей дитини, відносячись до дитини як до індивідуальності.

За шкалою «Покарання та обмеження»:

Високі значення вказують на те, що в дитинстві діти могли зазнавати певних обмежень з боку батьків. Однак, це може свідчити і як про демократичний стиль, так і про авторитарний стиль виховання. Батьки могли обмежувати дії та певні форми поведінки своїх дітей, тим самим, привчаючи їх до певної дисципліни. Але діти не відчували страху перед батьками та могли звернутися до своїх батьків з приводу будь-якого питання, яке їх цікавить або турбує.

Однак, якщо батьки встановлювали жорсткі правила та межі для дітей та карали їх за недотримання цих правил і вимог, це може вказувати на авторитарний стиль виховання. Ймовірно, через страх та недовіру діти не були такими відкритими зі своїми батьками і не могли вільно обговорювати теми, які їх цікавили або турбували, що веде до зменшення комунікації між батьками та дітьми.

Низькі значення можуть вказувати на більш демократичний або ліберальний стиль виховання, де відкритість, комунікація та пошук компромісів є важливими складовими. Діти мають більшу свободу у своїх діях та можливість висловлювати свої думки та питання.

2.2. Опис та аналіз результатів дослідження впливу батьківського виховання на асертивність в юнацькому віці

На цьому етапі дослідження після тестування та обробки результатів було здійснено аналіз та інтерпретацію отриманих даних. Нижче будуть наведені отримані у ході тестування результати за 4 методиками.

Авторська методика «Визначення стилю батьківського виховнння», яка була розроблена для визначення особливостей батьківського виховання респондентів. Результати, що були отримані під час тестування, наведені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Кількісні результати дослідження вираженості показників стилів батьківського виховання за методикою «Визначення стилю батьківського виховання

Показники	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Надійна підтримка	6	14,6%	34	82,9%	1	2,4%
Позитивне підкріплення	2	4,9%	37	90,2%	2	4,9
Критика	2	4,9%	33	80,5%	6	14,6%
Покарання та обмеження	0	0%	38	92,7%	3	7,3%

Як ми можемо побачити з таблиці 2.7, більшість показників знаходяться на середньому рівні. Тобто, для сімей опитуваних характерно те, що вони отримували підтримку з боку батьків, довіряли своїм батькам,

однак, могли звернутися до них за порадою тільки на певні теми. В сім'ї могли бути присутні певні правила, яких мали дотримуватися члени сім'ї, але суворої дисципліни батьки не вимагали. Разом з цим, діти могли приймати рішення як самостійно, так і радячись з батьками.

Також, результати опитування вказують на те, що батьки наших респондентів хвалили своїх дітей за успіхи та гарну поведінку, але це відбувалося не на постійній основі, і іноді, батьки могли не звертати увагу на певні досягнення своїх батьків або заохочувати їх до подальшого розвитку.

Отримані дані за шкалою «Критика» свідчать про те, що батьки нерідко могли використовувати образливі слова або лайку в сторону своїх дітей, щоб підкреслити їхні невдачі та помилки. Крім цього, батьки могли порівнювати своїх дітей з іншими дітьми, вказуючи, які вони «не такі».

92,7% респондентів зазнавали певних обмежень та покарань з боку своїх батьків у дитинстві. Однак, слід зазначити, що такі види обмежень та покарань, могли застосовуватися для певної дисципліни. При цьому, діти не відчували страху перед батьками. Деколи, батьки могли і покарати їх за недотримання правил і вимог. Від намірів батьків залежало, наскільки діти довіряли та відкривались своїм батькам. Але, як видно зі шкали «Надійна підримка», це не було проблемою для наших респондентів.

Наступна методика, яка була використана – «Шкала сімейного оточення». Дана методика спрямована на визначення відносин між членами сім'ї; напрямків особистісного зростання, яким у сім'ї надається особливе значення; основної організаційної структури сім'ї та порушень сімейних ролей між членами сім'ї. Отримані результати наведені у наступній таблиці (Таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Кількісні результати дослідження рівнів вираженості показників за методикою «Шкали сімейного оточення»

Показники	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Показники відносин між членами сім'ї						
Згуртованість	7	17,1%	13	31,7%	21	51,2%
Експресивність	2	4,9%	22	53,7%	17	41,5%
Конфлікт	13	31,7%	11	26,8%	17	41,5%
Показники особистісного зростання						
Незалежність	5	12,2%	27	65,9%	9	22%
Орієнтація на досягнення	12	29,3%	24	58,5%	5	12,2
Інтелектуально-культурна орієнтація	20	48,8%	16	39%	5	12,2%
Орієнтація на активний відпочинок	24	58,5%	9	22%	8	8%
Морально-етичні аспекти	6	14,6%	29	70,7%	6	14,6
Показники управління системою						
Організація	9	22%	20	48,8%	12	29,3%
Контроль	17	41,5%	22	53,7%	2	4,9%

Аналіз даних, що наведені у таблиці 2.8, вказує на те, що більшість респондентів мають високий рівень згіртованості в сім'ї, що свідчить про те, що члени сім'ї піклуються один про одного та допомагають один одному. У 31,7% опитуваних згуртованість виражена не настільки високо. А у 17,1% постає питання про їхнє почуття власності до сім'ї.

Результати за шкалою «Експресивність» говорять про те, що в сім'ях опитуваних, вони можуть достатньо відкрито та прямо діяти та висловлювати свої почуття іншим членам сім'ї. Однак, слід також вказати, що наступний показник – «Конфлікт» - свідчить про те, що експресивність також стосується і відкритого виразу гніву, агресії та конфліктних взаємин у цілому. Адже ми отримали доволі високі результаті на середньому та високих рівнях.

Наступні два показники «Незалежність» та «Орієнтація на досягнення» також розміщені на середньому рівні серед опитуваних (65,9% та 58,5% відповідно). Ці показники вказують на те, якою мірою члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності до самостійності в обдумуванні проблем та прийняття рішень, а також, якою мірою різним видам діяльності (навчанню, роботі та ін.) у сім'ї надають характер досягнення та змагання.

Результати свідчать про те, що ступінь активності членів сім'ї більшості опитуваних у соціальній, інтелектуальній, культурній та політичній сферах діяльності знаходиться на низькому (48,8%) та середньому рівні (39%).

На додачу до цього, сім'ям наших респондентів не властивий активний відпочинок та заняття спортом, адже показник «Орієнтація на активний відпочинок» знаходиться у більшості на низькому рівні (58,5%).

«Морально-етичні аспекти» знаходиться також на середньому рівні (70,7%), що свідчить про ступінь сімейної поваги до етичних та моральних цінностей та положень знаходиться.

Показники управління системою, до яких входять «Організація» та «Контроль». Перший показник вказує, наскільки для сім'ї важливими є порядок і організованість, тобто структурування сімейної діяльності, фінансове планування, якість та визначеність сімейних правил та обов'язків. За результатами низький рівень становить 22%, середній рівень – 48,8% та високий рівень – 29,3%. Другий показник контролю свідчить про те, в сім'ях більшості опитуваних ступінь ієрархічності сімейної організації та контролю членами сім'ї один одного знаходяться низькому (41,5%) та середньому (53,7%) рівнях.

Третьою методикою, яку ми обрали для дослідження був опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (Тест Олсона). Він оцінює ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї та характеризує, наскільки сімейна система здатна пристосовуватися до змін. Усі результати, які було

отримано під час дослідження, представлені у наведеній нижче таблиці (Таблиця 2.9 та 2.10).

Таблиця 2.9

Кількісні результати дослідження показників сімейної згуртованості та типів сім"ї за «Шкалою сімейна адаптація та згуртованість»

Показники	**Роз'єднаний**		**Розділений**		**Пов'язаний**		**Зчеплений**	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Сімейна згуртованість	12	29,3%	18	43,9%	10	24,4%	1	2,4%

За показником сімейної згуртованості, який визначав такі параметри, як емоційний зв'язок, сімейні кордони, прийняття рішень, час, друзі, інтереси та відпочинок, ми маємо 4 типи сімейної згуртованості. Автори шкали виділяють помірні (збалансовані) і крайні (екстремальні) рівні сімейної згуртованості і адаптації і вважають, що саме збалансовані рівні характеризують успішність функціонування системи. Для сімейної згуртованості цими рівнями є розділений і пов'язаний. Екстремальні рівні зазвичай трактуються як проблематичні, які призводять до порушень функціонування сімейної системи [17]. Отже, за результатами, серед збалансованих рівнів сімейної згуртованості ми маємо 43,9% розділеного типу, а також 24,4% помірного. Роз'єднаний та зчеплений типи становлять 29,3% та 2,4% відповідно.

Таблиця 2.10

Кількісні результати дослідження сімейної адаптації та типів сім"ї за «Шкалою сімейна адаптація та згуртованість»

Показники	**Ригідний**		**Структурний**		**Гнучкий**		**Хаотичний**	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Сімейна адаптація	0	0%	7	17,1%	3	7,3%	31	75,6%

Для сімейної адаптації ми маємо такі чотири рівня: ригідний, структурний, гнучкий та хаотичний. Помірними рівнями для цього показника є структурований і гнучкий. Однак, за результатами дослідження більшість сімей має саме хаотичний тип сімейної адаптації (75,6%), що відноситься до екстремальних рівнів, адже можуть призвести до порушень функціонування сімейної системи.

Останньою методикою, яку було використано під час дослідження, є тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС) , яка діагностує 4 первинних показника асертивності: афективну складову, когнітивно-смисловий компонент, поведінкову складову та контрольно-регулятивну складову. Отримані результати було узагальнено у наступній таблиці (Таблиця 2.11).

Таблиця 2.11

Дані про компоненти асертивності за опитувальником «ТОКАС»

Показники	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
ААс	30	73,2%	10	24,4%	1	2,4%
КАс	21	51%	15	37%	5	12%
Пас	15	36,6%	23	56,1	3	7,3%
РАс	18	43,9%	14	34,1%	9	22%

Аналіз даних, які наведені у таблиці, вказує на те, що у більшості респондентів (73,2%) має низький рівень за показником ААс, що є афективним компонентом асертивності і який відповідає за нервово-психічну стійкість, прийняття себе, прийняття інших, спонтанність емоційних реакцій, почуття міри, відсутність тривоги, почуття впевненості. Тобто, у респондентів є відсутність цих якостей, деяких з них, або їх слабкий прояв.

Також ми маємо низький рівень когнітивно-смислового компоненту асертивності (КАс) – 51%. Ця складова характеризується адекватною орієнтацією в соціальній ситуації та адекватністю її оцінки; здатністю

передбачати результати власної асертивної повеінки, здатністю дозволяти собі мати запити і вимоги, здатністю орієнтуватися в соціальних очікуваннях, усвідомленням потреби у досягненні мети. Отримані результати свідчать про наявність протилежних якостей.

Наступною складовою асертивності є поведінкова, яка характеризується готовністю до дій, спрямованих на досягнення мети без попрання прав інших людей, навіть конструктивною агресивністю та здатністю керувати своїм життям. За цим показником більшість респондентів (56,1%) мають середній рівень.

І останній показник, контрольно-регулятивна складова асертивності, що містить якості, що характеризуються відповідальністю за свої вчинки, наполегливістю у захисті своїх прав, самостійними діями, обстоюванням своєї думки, навіть якщо це пов’язано з якимись труднощами, також знаходиться на низькому рівні серед більшості респондентів (43,9%).

Також ця методика передбачає визначення загального показника асертивності, тобто загальний ступінь прояву асертивності, як вторинний показник. Результати наведені у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Загальний показник асертивності за опитувальником «ТОКАС»

ЗПАс	Низ. рівень	Сер. рівень	Вис. рівень
К-сть респондентів	17	22	2
Кількість, %	41,5%	53,7%	4,9

Загальний показник вираховується за формулою: ЗПАс = (ААс+КАс+ПАс+РАс) / 4. Отже, за результатами більшість респондентів (53,7%) мають середній рівень загального ступеня прояву асертивності, що свідчить про здатність виражати свої думки, але не завжди активно відстоювати їх, а також здатність зазвичай забезпечити баланс між власними потребами і потребами інших, намагаючись уникати агресивності чи пасивності. 41,5% опитуваних мають низький рівень і лише 4,9% - високий рівень.

2. 3. Аналіз кореляційних зв'язків між асертивністю та стилями батьківського виховання

Наступним кроком нашого дослідження була перевірка гіпотези, що асертивність особистості в юнацькому віці взаємопов’язана зі стилем батьківського виховання. З метою встановлення кореляцій між показниками рівня асертивності та її компонентів і особливостями стилю батьківського виховання нами було використано статистичний пакет SPSS Statistics. У кореляційному аналізі було використано коефіцієнт Пірсона (див. Додаток В).

Детальний аналіз та узагальнення отриманих показників дозволило нам виділити значущі кореляції між шкалами методик. Шкали першої методики «Визначення стилю батьківського виховання» прокорелювала тільки з першим компонентом асертивності – афективним. Результати наведені у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Значущі кореляції між компонентами асертивності та анкетою «Визначення стилю батьківского виховання»

Перший показник	Другий показник	Показник кореляції	Рівень значущості
ААс	Надійна підтримка	0,308*	0,05
	Позитивне підкріплення	0,364*	0,019
	Критика	0,363*	0,02
	Покарання та обмеження	0,309*	0,049

На основі даних, що наведені у таблиці 2.13, ми можемо виділити наступні кореляції:

Афективний компонент асертивності корелює з такими показниками як надійна підтримка (r=0,308; p=0,05), позитивне підкріплення (r=0,364;

p=0,019), критика (r=0,363; p=0,02), покарання та обмеження (r=0,309; p=0,0049). Ми можемо припустити наступну тенденцію: чим більше дитина довіряє своїм батькам, відчуває підтримку з їхньої сторони, отримує похвалу за свої досягнення та успіхи, тим вищим буде рівень афективної складової асертивності, яка відповідає за стійкість, прийняття себе та інших, почуття впевненості в собі та відсутність тривоги. Таким чином, коли в сім'ї існує підтримка та позитивне підкріплення, особистість має змогу почувати себе впевнено та безпечно, особливо при вираженні власних думок та емоцій. Ці фактори сприяють розвитку емоційної самосвідомості та виробленню стратегій у взаємодії з іншими людьми.

Кореляційний зв'язок між показниками критики, покарання та обмеження та афективною складовою асертивності може бути вказувати на деякі важливі аспекти впливу виховання на розвиток особистості. Ми можемо припустити, що певні обмеження, покарання та навіть критика з боку батьків, можуть мати зв'язок з емоційною складовою асертивності, яка може проявлятися почуттям міри, спонтанністю емоційних реакцій та яким способом особистість регулює свої емоції.

Наступним етапом є аналіз кореляцій між компонентами асертивності та «Шкалою сімейного оточення». Результати відображені у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Значущі кореляції між компонентами асертивності та «Шкалою сімейного оточення»

Шкали асертивності	**Шкали сімейного оточення**			
	З	Е	О	К-л
ААс	0,315* 0,045			
КАс			0,369* 0,018	
ПАс			0,451** 0,003	0,387* 0,012
РАс		0,381* 0,014	0,333* 0,034	

За результатами було встановлено такі кореляції:

Афективна складова асертивності корелює із показником згуртованості (r=0,315; p=0,0045). Це може пояснюватися через те, як сімейна згуртованість впливає на емоційний розвиток та виявлення емоційних навичок особистості. Позитивний емоційний клімат в сім'ї може розвивати у особистості впевненість в стобі та вміння ефективно виражати свої емоції. Окрім цього, завдяки цьому, діти, які виростають в такому середовищі, можуть мати модель здорових стратегій емоційної взаємодії, що допоможе їм у відносинах з іншими людьми.

Когнітивна складова асертивності корелює із показником організації (r=0,369; p=0,018). Така кореляція може свідчити про те, що, чим важливіше для сім'ї є порядок та організованість, наприклад у структуруванні сімейної діяльності, у фінансовому плануванні, у визначенні сімейних правил та обов'язків, тим вищим буде ступінь когнітивно-смислового компоненту асертивності, що відповідає за орієнтацію в соціальній ситуації та здатність її адекватно оцінювати; здатність дозволяти собі мати запити і вимоги; орієнтацію в соціальних очікуваннях та за усвідомлення потреби у досягненні цілей. Загалом, якість та організованість сімейного середовища може впливати на спосіб мислення особистості, взаєморозуміння та відношення до власного вираження.

Встановлено також кореляцію між поведінковою складовою асертивності та двома показниками – організація та контроль. Розглядаючи кореляцію між організацією та поведінковим компонентом (r=0,451; p=0,003), ми можемо припустити, що організована та структурована сімейна обстановка може сприяти формуванню в індивіда навичок плануваннч, управління часом та організацій власних дій. Індивід, який зростає в такому середовищі, може набути вмінь раціонально вирішувати проблеми та ефективно управляти влансою поведінкою.

Щодо кореляції з іншим показником контролю (r=0,387; p=0,012), то ми можемо припустити, що сприятлива атмосфера контролю в сім'ї може розвивати в особистості вміння до самоконтролю та волевиявлення. Також, особистість, яка зростає в середовищі зі встановленими межами та правилами, може розвивати у собі вміння обгрунтовано і адекватно реагувати на різні ситуації в житті. Окрім цього, організована сімейна структура та контроль допомагають формувати в особистості відповідальність за свої дії, вчать відповідально взаємодіяти з іншими, особистість може навчитися конструктивному вирішенню конфліктів.

Наступні кореляційні зв'язки, які були встановлено, це кореляції між контрольно-регулятивною складовою асертивності та такими показниками, як експресивність (r=0,381; p=0,014) та організованість (r=0,333; p=0,034). Такі кореляції можуть вказувати на те, що високий рівень експресивності може сприяти розвитку вміння чітко та відверто виражати свої думки, що є важливим аспектом асертивності. Організованість може створювати стабільне та безпечне середовище, що сприяє внутрішньому контролю та регулюванню емоцій. Отже, такий кореляційний зв'язок може свідчити про те, що в сім'ї, де враховується експресивність та організованість, члени можуть бути схильні до більш ефективного контролю над своєю поведінкою та емоціями, а також бути відповідальними за свої власні вчинки, захисщати свої права та думки.

Окрім цього, було проведено кореляційний аналіз загального показника асертивності, який вираховується за формулою: ЗПАс = (ААс+КАс+ПАс+РАс) / 4, та показниками за іншими методиками досідження. Отримані результати наведені нижче, у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Значущі кореляції між загальним показником асертивності та «Шкалою сімейного оточення»

		Показник кореляції	**Рівень значущості**
Загальний показник асертивності	Організованість	0, 407**	0,008

Як видно із результатів, загальний показник асертивності корелює тільки з одним показник зі «Шкали сімейного оточення» - організованістю. Це може свідчити про тенденцію, що чим більше рівень організації в сім'ї, тим більше буде рівень асертивності. Це може бути пояснено, насамперед, стабільною та підтримуючою сімейною обстановкою. Якщо в сім'ї існує організованість та підтримка між членами сім'ї, де вони дотримуються певних звичаїв та правил, це може сприяти формуванню в особистості відчуття стабільності та впевненості. Також, якщо сімейна організація сприяє уникненню гострих конфліктів та напруги, це може створити сприятливий фон для розвитку асертивних навичок, оскільки члени сім'ї відчувають більшу свободу виражати свої думки та бажання.

На жаль, не було виявлено ніякої значущої кореляції між компонентами асертивності та загальним показником асертивності і «Шкалою сімейної адаптації та згуртованості». Отже, проаналізувавши вищезазначені зв'язки, які було виявлено під час дослідження, ми можемо говорити про те, що існує певний зв'язок між асертивністю та певними особливостями сімейного оточення та виховання.

Це, відповідно, впливає на розвиток вміннями вийти за межі свого «Я», соціальної та особистісної адаптації до існуючих умов, знаходити в несприятливій ситуації позитивні моменти. Асертивність сприяє досягненню успіху в діяльності, якщо людина при цьому є ерудованою, раціональною, розумною, мислячою, розвиненою в різних сферах діяльності. До того ж асертивність це вміння яке можна набути. Асертивна людина має окреслену

мету дії і вміє контролювати свої емоції, не піддається швидко маніпуляціям та емоційному тиску інших людей, це вміння реалізувати визначені цілі попри негативні тиски з боку оточення, раціональну турботу про власні інтереси при одночасному враховуванні інтересів інших людей.

Висновок до розділу 2

Було підібрано психодіагностичні методики, а саме, авторська анкета «Визначення стилю батьківського виховання», яка була розроблена для отримання інформації щодо особливостей виховання опитуваних; «Шкала сімейного оточення», яка спрямована на визначення характерного сімейного оточення; «Шкала сімейної адаптації та згуртованості», що оцінює ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї та рівень сімейної адаптації, і «Тест-опитувальник компонентів асертивності» (ТОКАС), який діагностує 4 складові асертивності (афективна, когнітивно-смислова, поведінкова та контрольно-регулятивна) та загальний показник асертивності.

Були проведені заходи щодо розробки та стандартизації авторської анкети. Після перевірки запитань на дискримінативність за показником δ (дельта) Фергюсона не було виключено жодне запитання. Однак, після здійснення факторного аналізу на перевірку внутрішньої структури анкети, ми вирішили виключити 2 запитання і в остаточному варіанті структури анкети ми отримали 4 шкали, а саме: «Надійна підтримка» (6 питань), «Позитивне підкріплення» (5 питань), «Критика» (5 питань) та «Покарання та обмеження» (4 питання).

За критерієм альфа-Кронбаха всі чотири шкали відповідають достатньо високому рівню узгодженості запитань. За результатами процедури М. Плохинського всі шкали відповідають нормальному розподілу. Тому ми застосували процедуру стандартизації з використанням середнього значення та стандартного відхилення і розробили тестові норми, за якими можна визначити рівень індивідуального результату.

Було проведено кількісні розрахунки дослідження за чотирма методиками, які ми використали для нашого дослідження.

Нами було проведено кореляційний аналіз з метою встановлення зв’язків між показниками рівня асертивності та її компонентів і особливостями стилю батьківського виховання. Детальний аналіз та узагальнення отриманих показників дозволило нам виділити значущі кореляції між шкалами методик.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено особливості взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання. Відповідно до мети і завдань дослідження було проведено у двох напрямках, а саме, було здійснено теоретичний аналіз сутності поняття асертивності та особливості асертивної поведінки і стилів батьківського виховання; було емпірично досліджено та описано особливості взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання.

1. Аналіз наукової літератури показав, що більшість авторів визначають асертивність, насамперед, як одну зі складових соціальної компетентності. Асертивність розглядається як здатність людини впевнено відстоювати свої права, не порушуючи прав інших. Узагальнюючи результати досліджень різних вчених, можна виділити головні характеристики, якими повинна володіти асертивна людина. До них входять: здатність відкрито говорити про власні бажання та потреби; здатність відкрито говорити про власні почуття та емоції; здатність відкрито вирижати свої думки; вміння сказати «ні»; вміння налагоджувати контакт з іншими людьми; вміння відстоювати свою думку та права, не порушуючи права та кордони інших; здатність конструктивно сприймати та надавати критику.

2. Окрім цього, в літературі виділяють значущі властивості, якими має володіти асертивна особистість. Серед них є впевненість в собі, соціальна адаптованість, позитивне ставлення до себе та до інших, наполегливість, відповідальність, здатність ухвалювати рішення та готовність до ризику.

3. В даній роботі були досліджені стилі батьківського виховання. Стиль батьківського виховання визначається як певні способи спілкування та взаємодії батьків зі своїми дітьми. Дослідники виявили кілька методів виховання та способів взаємодії між батьками та дітьми, однак найголовнішими критеріями для аналізу батьківського ставлення до дитини є

ступінь їхньої емоційної близькості та домінування/поступливість щодо дітей.

4. За однією з типологій стилів батьківського виховання було розглянуто такі стилі, як авторитетний, авторитарний, ліберальний (вседозвільний) та індиферентний (нехтуючий), які відрізняються між собою балансом між рівнями контролю та чуйності.

5. Для емпіричного вивчення особливостей батьківського виховання було розроблена та стандартизована авторська анкети «Визначення стилю батьківського виховання», за якою ми отримали 4 шкали: «Надійна підтримка», «Позитивне підкріплення», «Критика» та «Покарання та обмеження». За результатами процедури М. Плохинського всі шкали відповідають нормальному розподілу. Тому ми застосували процедуру стандартизації з використанням середнього значення та стандартного відхилення і розробили тестові норми, за якими можна визначити рівень індивідуального результату.

6. Було підібрано додаткові психодіагностичні методики для емпіричного дослідження, а саме, «Шкала сімейного оточення», яка спрямована на визначення характерного сімейного оточення; «Шкала сімейної адаптації та згуртованості», що оцінює ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї та рівень сімейної адаптації, і «Тест-опитувальник компонентів асертивності» (ТОКАС), який діагностує 4 складові асертивності (афективна, когнітивно-смислова, поведінкова та контрольно-регулятивна) та загальний показник асертивності.

7. Було емпірично доведено (за результатами кореляційного аналізу) існування певних значущих зв'язків між показниками асертивності і показниками батьківського виховання та сімейного середовища. А саме: афективний компонент асертивності корелює з такими показниками як надійна підтримка, позитивне підкріплення, критика, покарання та обмеження; афективна складова асертивності корелює із показником згуртованості; когнітивна складова асертивності корелює із показником

організації; встановлено кореляцію між поведінковою складовою асертивності та двома показниками – організація та контроль; контрольно-регулятивна складова асертивності корелює з такими показниками, як експресивність та організованість; загальний показник асертивності корелює тільки з одним показник – організованістю.

8. За отриманими результатами теоретичного та емпіричного дослідження можна зробити наступний висновок: якщо батьки виявляють асертивні риси в своєму спілкуванні та взаємодії, діти мають більше можливостей вивчити та відтворити ці асертивні навички. В сім'ї, де активно підтримуються та визнаються потреби кожного її члена, існує більша ймовірність розвитку асертивності. Це може включати в себе відкрите обговорення, узгодження правил і взаємодопомогу, що веде до більш адаптивного стилю спілкування. Загалом, більш виражена асертивність пов'язана з позитивними характеристика сімейного середовища, такими як підтримка, відкритість та організованість.

Перспективами подальших досліджень особливостей взаємозв'язку асертивності особистості юнацького віку та стилю батьківського виховання можуть бути визначення та розподіл сімей на групи з конкретними стилями виховання і прослідкування взаємозв'яку між обраними стилями виховання та розвитку асертивності у дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Готовність батьків до виховання дитини. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України*. 2002. №4. С.37-42.
2. Андрейко Л. Дослідження батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання. *Магістерський науковий вісник*. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 32. С. 173-176. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13090.
3. Боснюк В.Ф. Математичні методи в психології: курс лекцій. Мультимедійне навчальне видання. Харків: НУЦЗУ, 2020. 141 с.
4. Бутузова Л.П. Асертивність особистості як основа становлення безпечної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2010. С. 33-40.
5. Галицький В.М., Мельник О.В., Синявський В.В. Соціально-психологічний словник. Київ, 2004.
6. Голодрижук А.В. Психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. Вип. 2. С. 55-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2014_2_9.
7. Дріга Т.Г. Асертивність як чинник оптимізації соціально-психологічної оптимізації адаптації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології.* Київ, 2013. Вип. 39. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. С. 100-105.
8. Корнілова В.В. Стилі батьківського виховання як чинник морального розвитку дошкільника. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. 2012. Вип. 21. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2012_21_8.

9. Марчук Л.М. Асертивність як комплексна інтегральна характеристика особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*: електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. О.В. Діденко. 2012. Вип. 5. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_5/12mlmiho.pdf.
10. Марчук Л.М. Соціально психологічні особливості формування асертивної поведінки у професійному становленні майбутніх психологів: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2016. 225 с.
11. Мойсеєнко В.В. Особливості формування асертивної поведінки особистості: науково-теоретичний аналіз питання. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія* / відповід. ред. Блинова О.Є. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 55-80.
12. Мойсеєнко В.В. Аналіз наукових підходів дослідження поняття «асертивності». *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Том 1. Вип. 5. С. 170-175.
13. Нечерда В.Б. Розвиток асертивності учнів старших класів у контексті формування успішної особистості: до проблеми дослідження. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Том 1. Вип. 55. С. 188-192. URL: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.1.36.
14. Ніколаєв Л.О. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Переяслав-Хмельницький, 2016. 264 с.
15. Ніколаєв Л.О. Генезис поняття «асертивність». *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2010. № 1. С. 132-135.
16. Ніколаєв Л.О. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації: автореф. на здобуття наукового ступеня канд. псих. наук:

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Переяслав-Хмельницький, 2016. 264 с.

17. Павлова О.В. Особливості взаємостосунків у психосоматогенних сім'ях. (квал. роб. бак.). Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2023. 109 с.
18. Подоляк Н.М. Ідивідуально-психологічні особливості асертивності особистості: дис. канд. психол. наук: 19.00.01 – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2014. 202 с.
19. Психологіс. Енциклопедія практичної психології.
20. Психологічний словник. Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергєєнкова / за ред. Н.А.Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
21. Саннікова О.П., Санніков О.І., Подоляк Н. М. Діагностика асертивності: результати апробації методики «ТОКАС». *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Тематичний спецвипуск: «Традиції та новації сучасної освіти в Україні»*. 2013. №3/CXIII. С. 140-144.
22. Тарасюк Л.М. Стилі батьківського виховання як чинник формування міжособистісної взаємодії дітей у дошкільному віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 26. С. 125-127.
23. Угрин О.Г. Адаптація методик дослідження батьківської сім'ї. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. С. 78-87.
24. Хозраткулова І.А. Асертивна поведінка особистості в контексті виховної спадщини В.О. Сухомлинського. *Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал.* 2019. Том 1. № 1-2. С. 76–83.

25. Хомуленко Т.Б., Шукалова О.С. Стилі сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. С. 173.
26. Яковенко Д.І. Психологічні особливості стилів виховання у сім'ї та їх вплив на подальший розвиток дитини. (квал. роб. бак.). Чорноморський національний університет ім. Петра Могили. Миколаїв. 2022.
27. Alayi, Zahra & Khamen, Ali & Ahmadi Gatab, Teymor. Parenting style and Self-Assertiveness: Effects of a Training Program on Self-Assertiveness of Iranian High School Girls. Procedia. *Social and Behavioral Sciences*. 2011.
28. Blynova, O., Moiseienko, V., Los, O., Burlakova, I., Yevdokimova, O., Toba, M. & Popovych, I. S. Assertiveness as a Factor of Students' Choice of Behavior Strategies in Social Interaction. *Revista Inclusiones*. 2020. Vol: 7 num 4. 259-272.
29. Gafoor A. K., Kurukkan A. Construction and Validation of Scale of Parenting Style. Department of Education, University of Calicut. Kerala, India. 2014.
30. George, Meera & George, Neethu & Britto, Rock. Self-assertiveness and Perceived Parenting Style among Medical Students in Southern India: A Cross-sectional Study. *Journal of clinical and diagnostic research*. 2023.
31. IBM SPSS Statistics documentation. URL: https://www.ibm.com/docs/en/spss-statistics.
32. Kilonzo, P.M. The impact of parenting styles on personality dimensions of adolescents in public secondary schools: a case of Mombasa county, Kenya. 2017.
33. Mrvoljak-Theodoropoulou, I., Gari, A., & Mylonas, K. Young Adults' Assertiveness in Relation to Parental Acceptance-Rejection in Greece and in Bosnia and Herzegovina. *Psychological Reports*. 2022. 125(1), 29-54. URL: https://doi.org/10.1177/0033294120980967.
34. Peneva, Ivelina & Mavrodiev, Stoil. A Historical Approach to Assertiveness. *Psychological Thought*. 2013. 6, 3-26.

35. Pfafman T. Assertiveness. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/313518353_Assertiveness
36. Postolatii E. Assertiveness: theoretical approaches and benefits of assertive behavior. *Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics*. 2017. URL: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=584149.
37. Robinson C. C., Mandleco B., Olsen S. F., and Hart C. H. Authoritative, authoritarian, and permissive. Parenting practices: development of a new measure. *Psychological Reports*. 1995. 77, 819-830.
38. Seyrdowleh G., Barmas H., Asadzadeh H. Comparison of pupils' social skills and assertiveness with parenting styles. *International Journal of Education and Applied Sciences*. 2021. 4, 22-27.
39. Vagos, P., & Pereira, A. A cognitive perspective for understanding and training assertiveness. *European Psychologist*ю 2016. 21(2), 109–121. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000250

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Визначення стилю батьківського виховання» (остаточний варіант)

Вам пропонується відповісти на 20 запитань різного характеру, які стосуються особливостей Вашого виховання у родині. Відповідайте на питання виходячи з того, що було характерно для Вас ***в дитинстві (від 6-12 років)***, як Ви його пам'ятаєте. Не роздумуйте довго над відповідями. Пам'ятайте, що ми не будемо оцінювати Ваші відповіді як "правильні" або "неправильні", вони відображають особливості Вашого виховання.

1. Оцініть наскільки демократичною була атмосфера у Вашій родині?

1 2 3 4 5 6 7

дуже авторитарна дуже демократична

2. Чи були у Вашому дитинстві суворі обмеження з боку батьків?

- Так, батьки повністю контролювали мене та мої дії
- Ні, батьки не обмежували мене ні в чому
- Важко відповісти

3. Як часто батьки обмежували Вас у Ваших діях та поведінці?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

4. Чи довіряли Ви своїм батькам?

- Так, я ділився/-лась своїми таємницями та переживаннями з батьками
- Ні, я ніколи не розповідав/-ла про свої таємниці та переживання батькам
- Важко відповісти

5. Як часто батьки підкреслювали Ваші позитивні якості та здібності в дитинстві?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

6. Чи обговорювати Ви з батьками всі теми, які Вас цікавили та турбували?

- Так, я міг/могла поговорити з батьками про все
- Ні, мені було важко обговорювати певні теми з батьками
- Я ніколи не відчував/-ла потреби говорити з батьками про певні речі

7. Як часто батьки карали Вас за несхвальні форми поведінки?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

8. Чи втручались батьки у вирішення проблем, які стосувалися Вашого шкільного життя?

- Ні, я самостійно вирішував/ла свої проблеми, не повідомляла батькам
- Так, батьки контролювали всі аспекти мого шкільного життя
- Певною мірою (батьки втручалися тільки, коли це було необхідно і стосувалося серйозних речей)

9. Як часто Ваші батьки використовували лайку або образливі фрази в Вашу сторону?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Рідко
- Інколи
- Майже ніколи/ніколи

10. Чи робили Вас батьки відповідальним (ою) за Ваші промахи та помилки?

- Так, я завжди був винним/-ою у проблемах

- Ні, батьки намагались виправдати мене
- За серйозні промахи я відповідав/-ла, але за легкі провини міг/могла вийти сухим з води

11. Як часто батьки хвалили Вас в дитинстві за гарну поведінку?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

12. Чи часто батьки підтримували Вас, коли Ви мали проблеми або стикалися з труднощами в дитинстві?

- Так, батьки завжди мене підтримували
- Ні, я не відчував/-ла ніякої підтримки зі сторони батьків
- Я не розповідав/-ла батькам про свої проблеми

13. Як часто батьки підкреслювали Ваші негативні якості в дитинстві?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

14. Чи часто батьки проводили свій час разом з Вами?

- Так, весь свій вільний час вони присвячували мені
- Ні, ми дуже рідко проводили час разом
- Ми проводили час разом, коли була на це можливість

15. Чи порівнювали Ваші батьки Вас з іншими дітьми?

- Так, я завжди був/-ла не такою гарною дитиною, як мої однолітки
- Ні, мої батьки ніколи не порівнювали мене з іншими
- Можу пригадати лише декілька випадків

16. Як часто батьки карали Вас за невдачі?

- Майже завжди/завжди

- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

17. На Вашу думку, чи балували Вас Ваші батьки в дитинстві?

- Так, батьки дозволяли мені робити, що я хочу, і купували все, що я хотів/-ла
- Ні, батьки обмежували мої бажання та мою поведінку
- Важко відповісти

18. Чи вимагали Ваші батьки від Вас постійного порядку, дисципліни, чіткого виконання всіх обов'язків?

- Так, батьки були дуже суворими щодо цього (могли навіть покарати)
- Ні, батьки не вимагали від мене чіткого дотримання «правил»
- Були певні сімейні «правила», але без суворих чітких дотримань

19. Як часто батьки хвалили Вас в дитинстві за успіхи?

- Майже завжди/завжди
- Часто
- Інколи
- Рідко
- Майже ніколи/ніколи

20. Чи допомагали Вам Ваші батьки виконувати домашнє завдання?

- Так, особливо, коли я щось не розумів/-ла
- Ні, я робив/-ла домашнє завдання самостійно
- Батьки допомагали мені з домашнім завданням до певного періоду

Додаток Б

Коефіцієнт Кронбаха за шкалою «Надійна підтримка»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,751	6

Коефіцієнт Кронбаха за шкалою «Позитивне підкріплення»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,847	5

Коефіцієнт Кронбаха за шкалою «Критика»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,661	5

Коефіцієнт Кронбаха за шкалою «Покарання та обмеження»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,818	4

Додаток В

		ААс	КАс	ПАс	РАс
ААс	Pearson Correlation	1	,534**	,350*	,625**
	Sig. (2-tailed)		,000	,025	,000
	N	41	41	41	41
КАс	Pearson Correlation	,534**	1	,493**	,839**
	Sig. (2-tailed)	,000		,001	,000
	N	41	41	41	41
ПАс	Pearson Correlation	,350*	,493**	1	,535**
	Sig. (2-tailed)	,025	,001		,000
	N	41	41	41	41
РАс	Pearson Correlation	,625**	,839**	,535**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	41	41	41	41
СЗ	Pearson Correlation	,167	,213	,267	,278
	Sig. (2-tailed)	,296	,181	,091	,078
	N	41	41	41	41
СА	Pearson Correlation	,200	,085	,087	,097
	Sig. (2-tailed)	,211	,599	,590	,546
	N	41	41	41	41
НП	Pearson Correlation	,308*	,036	-,081	,031
	Sig. (2-tailed)	,050	,823	,614	,849
	N	41	41	41	41
ПП	Pearson Correlation	,364*	-,038	,088	,087
	Sig. (2-tailed)	,019	,812	,582	,587
	N	41	41	41	41
К	Pearson Correlation	,363*	,021	-,297	,058
	Sig. (2-tailed)	,020	,898	,059	,718

	N	41	41	41	41
ПО	Pearson Correlation	,309*	-,005	-,067	-,013
	Sig. (2-tailed)	,049	,974	,678	,935
	N	41	41	41	41
Згур	Pearson Correlation	,315*	,198	,230	,207
	Sig. (2-tailed)	,045	,214	,147	,195
	N	41	41	41	41
Е	Pearson Correlation	,108	,262	,198	,381*
	Sig. (2-tailed)	,501	,098	,214	,014
	N	41	41	41	41
К-т	Pearson Correlation	,221	,247	,133	,186
	Sig. (2-tailed)	,165	,119	,407	,245
	N	41	41	41	41
Н	Pearson Correlation	-,093	,021	,019	,006
	Sig. (2-tailed)	,561	,896	,907	,968
	N	41	41	41	41
ОД	Pearson Correlation	,205	,211	,168	,178
	Sig. (2-tailed)	,198	,185	,293	,264
	N	41	41	41	41
ІКО	Pearson Correlation	,239	,033	,052	-,011
	Sig. (2-tailed)	,133	,838	,747	,945
	N	41	41	41	41
ОАВ	Pearson Correlation	,095	,109	,121	,020
	Sig. (2-tailed)	,556	,497	,451	,901
	N	41	41	41	41
МЕА	Pearson Correlation	,175	,274	,030	,262
	Sig. (2-tailed)	,274	,083	,854	,098
	N	41	41	41	41
О	Pearson Correlation	,205	,369*	,451**	,333*

	Sig. (2-tailed)	,198	,018	,003	,034
	N	41	41	41	41
К-л	Pearson Correlation	,039	,046	,387*	,103
	Sig. (2-tailed)	,807	,775	,012	,523
	N	41	41	41	41

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

		НП	ПП	К	ПО	Згур	Е	К-т	Н	ОД	ІКО	ОАВ	МЕА	О	К-л	СЗ	СА	ЗПАс
НП	Pearson Correlation	1	,431**	,585**	,432**	,609**	,055	,427**	,379*	,192	,193	,030	,448**	-,008	,055	,290	,133	,079
	Sig. (2-tailed)		,005	,000	,005	,000	,731	,005	,015	,230	,226	,851	,003	,962	,730	,066	,408	,626
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
ПП	Pearson Correlation	,431**	1	,320*	,484**	,440**	,133	,290	,210	,304	,182	,024	,275	,118	,159	,119	,079	,131
	Sig. (2-tailed)	,005		,041	,001	,004	,409	,065	,188	,053	,255	,882	,082	,461	,321	,460	,626	,413
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
К	Pearson Correlation	,585**	,320*	1	,443**	,367*	,019	,530**	,201	-,010	,142	,075	,312*	-,205	-,266	,048	,171	,045
	Sig. (2-tailed)	,000	,041		,004	,018	,907	,000	,209	,952	,377	,642	,047	,198	,093	,765	,284	,779
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
ПО	Pearson Correlation	,432**	,484**	,443**	1	,201	,214	,098	,102	,169	,219	,229	,073	,075	-,081	-,012	,055	,052
	Sig. (2-tailed)	,005	,001	,004		,208	,179	,541	,527	,290	,168	,150	,648	,639	,616	,939	,734	,747
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
Згур	Pearson Correlation	,609**	,440**	,367*	,201	1	,101	,637**	,370*	,415**	,353*	,136	,513**	,327*	,145	,560**	,347*	,276
	Sig. (2-tailed)	,000	,004	,018	,208		,530	,000	,017	,007	,024	,397	,001	,037	,365	,000	,026	,081
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41

E	Pearson Correlation	,055	,133	,019	,214	,101	1	,080	,172	,198	,308	,424**	,224	,299	-,111	,215	,056	,306
	Sig. (2-tailed)	,731	,409	,907	,179	,530		,620	,284	,215	,050	,006	,158	,057	,490	,176	,726	,052
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
К-т	Pearson Correlation	,427**	,290	,530**	,098	,637**	,080	1	,408**	,222	,087	,068	,462**	,140	,153	,224	,168	,237
	Sig. (2-tailed)	,005	,065	,000	,541	,000	,620		,008	,164	,589	,671	,002	,382	,341	,159	,295	,135
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
Н	Pearson Correlation	,379*	,210	,201	,102	,370*	,172	,408**	1	,400**	,142	,261	,575**	,251	,143	,226	-,014	-,009
	Sig. (2-tailed)	,015	,188	,209	,527	,017	,284	,008		,010	,374	,100	,000	,113	,371	,155	,929	,956
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
О Д	Pearson Correlation	,192	,304	-,010	,169	,415**	,198	,222	,400**	1	,445**	,423**	,427**	,525**	,403**	,279	,215	,228
	Sig. (2-tailed)	,230	,053	,952	,290	,007	,215	,164	,010		,004	,006	,005	,000	,009	,077	,176	,152
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
ІК О	Pearson Correlation	,193	,182	,142	,219	,353*	,308	,087	,142	,445**	1	,551**	,093	,358*	,060	,074	-,054	,077
	Sig. (2-tailed)	,226	,255	,377	,168	,024	,050	,589	,374	,004		,000	,561	,022	,708	,644	,737	,634
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
О А В	Pearson Correlation	,030	,024	,075	,229	,136	,424**	,068	,261	,423**	,551**	1	,113	,402**	,146	,108	,049	,095
	Sig. (2-tailed)	,851	,882	,642	,150	,397	,006	,671	,100	,006	,000		,482	,009	,362	,501	,760	,554
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
М Е А	Pearson Correlation	,448**	,275	,312*	,073	,513**	,224	,462**	,575**	,427**	,093	,113	1	,331*	,024	,387*	,226	,239
	Sig. (2-tailed)	,003	,082	,047	,648	,001	,158	,002	,000	,005	,561	,482		,035	,882	,012	,155	,132
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
О	Pearson Correlation	-,008	,118	-,205	,075	,327*	,299	,140	,251	,525**	,358*	,402**	,331*	1	,427**	,198	-,064	,407**

	Sig. (2-tailed)	,962	,461	,198	,639	,037	,057	,382	,113	,000	,022	,009	,035		,005	,215	,692	,008
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
К-л	Pearson Correlation	,055	,159	-,266	-,081	,145	-,111	,153	,143	,403**	,060	,146	,024	,427**	1	,196	-,005	,158
	Sig. (2-tailed)	,730	,321	,093	,616	,365	,490	,341	,371	,009	,708	,362	,882	,005		,219	,973	,324
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
СЗ	Pearson Correlation	,290	,119	,048	-,012	,560**	,215	,224	,226	,279	,074	,108	,387*	,198	,196	1	,532**	,282
	Sig. (2-tailed)	,066	,460	,765	,939	,000	,176	,159	,155	,077	,644	,501	,012	,215	,219		,000	,074
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
СА	Pearson Correlation	,133	,079	,171	,055	,347*	,056	,168	-,014	,215	-,054	,049	,226	-,064	-,005	,532**	1	,134
	Sig. (2-tailed)	,408	,626	,284	,734	,026	,726	,295	,929	,176	,737	,760	,155	,692	,973	,000		,403
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
ЗПАс	Pearson Correlation	,079	,131	,045	,052	,276	,306	,237	-,009	,228	,077	,095	,239	,407**	,158	,282	,134	1
	Sig. (2-tailed)	,626	,413	,779	,747	,081	,052	,135	,956	,152	,634	,554	,132	,008	,324	,074	,403	
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).